

XLVII. évfolyam, 3. szám
2025. szeptember

A Édes Anyanyelvünk

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

MAGYARNYELV-ÓRA:

Módszerek és létkérdések

2. oldal

NYELV-KONYHA-TÖRTÉNELEM
130 év rétesreceptjei
19. oldal

EMLÉKEZÉS SZATHMÁRI ISTVÁNRA

35. oldal

Tartalom

Őszi örömök 1

Disputa

Iskolai és nemzeti létkérdések – A magyarnyelv-óra jövőjéről 2

Édes anyanyelvünk

Kinek szól a hivatalos levél? 9

Egy ^ vagy ^ egy? 12

Emberi bizonytalanságok és mesterséges intelligencia 14

A nyelvtudomány műhelyéből

Mit árulnak el nekünk 130 év rétesreceptjei? 19

Hallgatói sarok

A magyar nyelv Szabadka digitális terében 29

Életutak

Megemlékezés Szathmári István 100. születésnapja alkalmából 35

Paczolay Gyula emlékére 37

Levelesláda

A párizsi olimpia közvetítéseinek nyelvhasználatából 39

40, 30, 20... éve írtuk 42

Pontozó 44

Hírek

Beszámoló a magyar nyelvű jogi terminológiai képzésről
a Vajdaságban 48

Az ASz ifjúsági tagozatának hírei Belső hátsó borító

Címlapfotó: Élményközpontú betűvetés-foglalkozás hagyományos tollal
az MNMKG PIM A Magyar Nyelv Múzeumában. Fotó: Abauji Nikolett

Számunk szerzői

Beretka Katinka jogász, az újvidéki
Union Egyetem egyetemi tanára

Bódi Zoltán nyelvész, a Magyarságkuta-
tó Intézet Nyelverterezési Kutató-
központjának igazgatója, a Színház-
és Filmművészeti Egyetem docense

Deme Andrea nyelvész, az ELTE
habilitált docense, az MTA-
HUN-REN NYTK Lendület
Neurofonetikai Kutatócsoport
tudományos munkatársa

Gréczi-Zsoldos Enikő nyelvész, az
EKKE és az Uniwersytet Jagielloński
w Krakowie egyetemi docense

Harsányi Péter szociológus, könyv-
táros, Eötvös József Művelődési
Ház és Könyvtár, Ercsi

Horváth László nyelvész,
az ELTE Nyelvtudományi Ku-
tatóközpontjának tudományos
munkatársa

Kajdi Alexandra nyelvész, az ELTE
egyetemi tanársegéde

Kerekes Barnabás pedagógus,
a Baár-Madas Református
Gimnázium, Általános Iskola és
Kollégium tanára

Kiss Gabriella irodalomtörténész, a
Debreceni Egyetem Kossuth Lajos
Gyakorló Gimnáziuma és Áltá-
lános Iskolája intézményvezető-
helyettese, az NKE Nemeskürty
István Tanárképző Kar adjunktusa

Krizsai Fruzsina nyelvész, az ELTE

Iskolai és nemzeti létkérdések
A magyarnyelv-óra jövőjéről

Kinek szól a hivatalos levél?

Mit árulnak el nekünk 130 év
rétesreceptjei?

A magyar nyelv
Szabadka digitális terében

adjunktusa, a KRE tudományos
munkatársa

Nagy János nyelvész, az Implom
József Középiskolai Helyesírási
Verseny zsűrielnöke

Nyilas Sára mesterszakos egyetemi
hallgató, NKE Államtudományi
és Nemzetközi Tanulmányok Kar

Szabó Gergely nyelvész, a KRE
adjunktusa, az ELTE tudományos
munkatársa

Toma Kornélia nyelvész, a Tokaj-
Hegyalja Egyetem intézetigazgató,
tanszékvezető egyetemi docense

Zámori Ida pedagógus, a Gyulai
Erkel Ferenc Gimnázium és Kol-
légium főigazgatója

Édes Anyanyelvünk
az Anyanyelvapolók Szövetségének
folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Tiszteletbeli főszerkesztő:

Grétsy László

Főszerkesztő: Pomozi Péter

Szerkesztők: Nagy Dóra, Tóth Zsolt

Tördelőszerkesztő, tipográfus:

Karácsony Fanni

Szerkesztőbizottság:

Gréczi-Zsoldos Enikő,

Heltainé Nagy Erzsébet,

Juhász Dezső, Korzenszky Richárd OSB,

Péntek János, Pusztay János

Felelős kiadó: Nyíri Péter, az Anya-
nyelvapolók Szövetségének elnöke

Kiadja az Anyanyelvapolók

Szövetsége

www.anyanyelvapolo.hu

A szerkesztőség címe:

1368 Budapest, Pf. 250

szekesztoseg@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomda: Prime Rate Kft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(Bp. VIII., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

kézbesítőnél.

További terjesztő:

Könyvtárellátó Kht.

Támogatók:

Petőfi Kulturális Ügynökség

Magyar Kultúraért Alapítvány,

Magyar Művészeti Akadémia

A szerkesztőség nem feltétlen ért
mindenben egyet a közölt írások
tartalmával.

A belépési nyilatkozat honlapunkon
elérhető. Az ASz tagjai lapunkat
illetményként kapják.

Őszi örömök

Közeleg az ősz, s mire olvasóink kezükbe veszik friss lap-
számunkat, az iskolákban már becsengettek. Az új tanév
kezdetén igazán időszerűnek láttuk hangosan elgondol-
kodni arról, mit és hogyan kellene tennünk, hogy nagy múltú
tárgyunk, a magyar nyelv újra megbecsült, tanítása-tanulása pe-
dig valóban örömteli legyen. Gondolkodó magyar aligha vitatja
a tárgyban rejlő végtelen (anya)nyelv- és személyiségfejlesztő
lehetőséget. S hogy az ősz puha fénye, elégikus hangulata ne
szomorkodásra, hanem inkább vidám cselekvésre ösztönözzön,
nyelvtörténeti és kulináris kalandozást teszünk kárpáti réte-
seink világában. Reméljük, hogy ízes-színes írásunkból sokan
bátorságot merítenek egy kis konyhai kísérletezéshez.
Számunkban robot és ember nyelvi kapcsolata újra reflektor-
fénybe kerül: ezúttal a fő kérdés, meddig és hogyan leszünk
képesek megkülönböztetni az MI generálta szövegeket a va-
lódi emberi írásoktól, és hová vezethet a határok elmosódása.
Aki pedig az MI-robbanás általános humán és nyelvspecifikus
veszélyeire kíváncsi, lapozza fel újra Kenyeres Attila és Szűts
Zoltán írását tavaly novemberi számunkban. Meginvitáljuk
olvasóinkat Szabadkára is: Nyilas Sára ír a vajdasági nagyvá-
ros magyar nyelvhasználatáról, különös tekintettel a délvidéki
digitális tér lehetőségeire és korlátaira. Bódi Zoltán egy levél-
példával folytat oknyomozást a hivatalos levelek közérthetősé-
géről – vagy inkább „közérthetetlenségéről”. Egyes sportkom-
mentátori ficamokkal két cikkben is foglalkoznak szerzőink.
Megemlékezéseink közt a nyelvészként és anyanyelvapolóként
is nagyra becsült Szathmári István professzorról és Paczolay
Gyuláról, a vegyészmérnökből lett sokoldalú közmondáskuta-
tóról olvashatnak.

Kedves olvasóink, ne feledjék azt sem, hogy őszi örömeink
közé tartozik majd szövetségünk hagyományos magyar nyelv
napi gálaestje, mely idén a kivételesen novemberre kerülő
magyar nyelv heti eseményeink záróakkordja is lesz. Sok-sok
őszi nyelvi és konyhai felfedezést és örömet kívánok minden
olvasónknak!

Bali

Pomozi Péter
főszerkesztő

az Anyanyelvapolók Szövetsége alelnöke

Iskolai és nemzeti létkérdések A magyarnyelv-óra jövőjéről

Pomozi Péter kerekasztala

Toma Kornélia

Kiss Gabriella

Grécsi-Zsoldos Enikő

Fotók: Levi Fotó, Miskolczi János, Lőrincz Melinda

Bő kétszáz éve kristályosodott ki a magyar közgondolkodásban a „nyelvben él a nemzet” gondolata. Első ismert megjelenése Sylvester János 1539-es latin–magyar nyelvtanából való.¹ Mai világunkban valóban a nyelvet tarthatjuk a nemzeti identitást megjelenítő legáltalánosabb elemnek. Igaz

ez Európa polgári nemzeteire, ahogy ránk, magyarokra is: a történelmi Magyarország felbomlása után anyanyelvünk maradt az a legkisebb közös többszörös, mely a Kárpát-medence és a diaszpóra minden magyarját összeköti. Ennek tudatában aligha meglepő, hogy a konzervatív oktatási fordulat

alapdokumentuma, a NAT-2020 is kiemeli a magyar nyelv mint identitásképző tantárgy fontosságát. Innen nézve tárgyunk helyzete akár eszményinek is tűnhet a kívülálló számára. Az elmúlt évtizedekben kialakult kedvezőtlen iskolai gyakorlat, a tantárgyat érzékenyen érintő óraszámcsökkentések miatt

¹ C. Vladár Zsuzsa (ford.) 1989: *Sylvester János latin–magyar nyelvtana*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

viszont korántsem ilyen rózsás a valóság.

Mai Disputánkban ezért a magyarnyelv-tanítás iskolai helyzetét járjuk körül. Mikor mit oktattak, és főleg, mit és hogyan oktassunk ma, tantárgyunk keretein belül? Hogyan lehetne nemcsak korszerűvé, hanem élményközpontú, életrevaló tudást kínálóvá, észrevétlen is személyiségformálóvá, identitásképzővé tenni nagy múltú tárgyunkat, melyet, valljuk meg, manapság kevesen szeretnek igazán...?² Ennek beszédes jele, hogy számos tanár nem, vagy alig-alig tart magyarnyelv-órákat, pedig anyanyelvünk és általa nemzetünk jövője, jövőbeli minősége nem kis mértékben függ attól, mi és hogyan történik a magyarnyelv-órákon, milyen nyelvszemléletet, nyelvhasználói attitűdöt adunk át tanulóinknak. Ezekről az alapkérdésekről beszélgetünk ma Kiss Gabriella irodalomtörténész, gyakorló gimnáziumi intézményvezető-helyetttel, Gréczi-Zsoltos Enikő nyelvész, egyetemi docenssel és Toma Kornélia nyelvész, intézetigazgató egyetemi docenssel.

P. P.: Gazdag nyelvi, nyelvtani ismeretek nélkül nem

létezett kiművelt emberfő a múlt század derekáig. A középkori egyetemek Triviumában benne volt a grammatika és a retorika. Az 1777-től intézményesülő anyanyelvi elemi képzésnek gerincét alkották a biztos anyanyelvi ismeretek, sőt a XIX. század végéig az irodalom is többnyire a magyarnyelv-órákba foglaltatott. Szerintetek mi minden vezetett ahhoz, hogy e nemzeti öfenntartás szempontjából is fontos tárgy néhány évtized alatt marginalizálódhatott a közoktatás rendszerében?

T. K.: Babits Mihály *Stilisztika és retorika a gimnáziumban: Egy tantárgy filozófiája* tanulóik számára című esszéjében lényegre törően fogalmazott: „Gondolkodni és beszélni tanítunk.” [...] S mivel „beszélni és gondolkodni tehát egyszerre tanulsz és folyton és lassan”, erre időt és figyelmet kell szentelni. Babits ma is aktuális iránymutatása csak úgy valósítható meg szerintem, ha minden pedagógus és tanár a feladatának tartja mindezt, nem csak a magyartanárok.

A magyarnyelv-oktatás marginalizálódása nem egyetlen döntés, hanem hosszú folyamat eredménye, amelyre a társadalmi prioritások, az oktatáspolitikai változások és a módszertani lemaradás egyszerre hatottak. A tantárgyak száma növekedett; irodalom és nyelv mesterségesen elválnak egymástól; a természettudományos és műszaki (STEM) tárgyak magasabb presztízsűek a munkaerőpiaci igényeknek megfelelően; az érettségi tartalmi és formai változásai sok tanár figyelmét a „vizsgatréningre” szűkítették; a hangsúly az írásbeli számonkérésre helyeződött; kevésbé hangsúlyozzák a kulturális-nyelvi kompetenciákat mint gazdasági erőforrást; a modern, élményközpontú módszerek nem minden magyarszakos pedagógushoz jutottak el.

K. G.: Én is a babitsi gondolatból indulnék: „Gondolkodni és beszélni: nem lehetne rövidebben és mégis teljesebben megjelölni egész középiskolai tanításunk célját.” Ám a gondolkodás és a nyelv kapcsolatáról mintha elfeledkezett volna az oktatásirányítás az 1948-

2 Kerber Zoltán 2002: *A magyar nyelv és irodalom tantárgy problémái az ezredfordulón*. ÚPSZ, 2002. október.

49-es fordulat és a rendszer-változtatás között. Az akkori oktatáspolitikai hosszú időre megszüntette a retorikaoktatást, ezzel párhuzamosan a szövegalkotás igényességének követelményét.

A műelemzések „eredetisége” fontosabb lett, mint a nyelvi megformáltság. Mindennek, tudjuk, ideológiai okai voltak, a nemzeti identitás alapját jelentő tárgyakat háttérbe szorították. A rendszerváltoztatás utáni két évtizedben az idegennyelv-tudás hiánya, illetve az idegennyelv-tanulás rendkívüli kényszere alakította ki a hamis tudatot: magyarul úgyis beszél a gyerek, tanuljon inkább angolul vagy németül...

A kétszintű érettségi, a felvételi (emelt szintű érettségi) tantárgyak viszonylag szabad megválasztása, a viharos gyorsasággal betörő digitális világ fokozatosan inflálta a magyar nyelv és irodalom tantárgyat. Fokozta a bajt az emelt szintű magyar érettségi „kiszámíthatatlansága”: ismeretlen szerző ismeretlen művének elemzése. Ez elidegenítette a diákokat. A középszintű érettségi esetében – a magyar nyelv szempontjából – nincs nagy kihívás. Egy kikerülhető emelt szintű

magyar érettségi, egy komoly követelményeket nem támasztó középszintű érettségi – önmagában is elég a marginalizálódáshoz. Tudom, e tekintetben óriási vita van, de meggyőződésem, világos követelmények támasztásával a tantárgy presztízse emelhető, és ez a diákok számára is kiszámíthatóvá teszi a vizsgát – éppúgy, mint a többi tantárgy esetében.

G. ZS. E.: Szerintem a marginalizálódásban erősen közrejátszik a nyelvhasználat általános erodálódása, az, hogy ma gyengébb nyelvi tudást is elfogadottnak minősítenek. Az iskolai sikereknek, a továbbtanulásnak és a munkában való helytállásnak fontos tényezője a sikeres kommunikáció, mégis kevesen látják át, hogy ennek alapja a kiváló (anya)nyelvi tudás. Ez a marginalizálódás nem feltétlenül jelent általános nyelvrohlást, inkább a nyelvhasználók igénytelenségének, a minimálstílussal való megelégedésnek a görbe tükré.

P. P.: Folytassuk két nehéz kérdéssel! Az első: **milyen tantárgyi időkeretet látnátok reálisnak, hogy a NAT-2020 magyar nyelv**

és irodalmi céljai az 5–8. és a 9–12. évfolyamon maradéktalanul megvalósulhassanak?

K. G.: Ez tényleg nehéz kérdés. Fontos, hogy a diákok megterhelését csökkentsük (bár szerintem nem a tanulás veszi el a döntő időt tőlük, hanem a digitális jelenlét kortársi követelménye), ugyanakkor minden szaktanár felháborodik, ha az ő tantárgyának számát akarják csökkenteni. Ráadásul ez a kérdés összefügg a Neumann-galaxis folyamatos tádulásával, a hagyományos/klasszikus olvasás háttérbe szorulásával. Mindemellett nem feltétlenül az óraszám növelése segíti a NAT-2020 irodalmi és nyelvi követelményeinek megvalósítását. Sokkal inkább a tanulói létszám csökkentése, a csoportbontás. 34 tanulónak egyszerre nagyon nehéz szövegértést és -alkotást, helyes nyelvhasználatot, retorikát tanítani, megismertetni velük a nyelvi változásokat. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy általános iskolában (alsó tagozaton is) hangsúlyos szerepet kapjon – legalább heti két órában – a magyar nyelv oktatása, csoport-

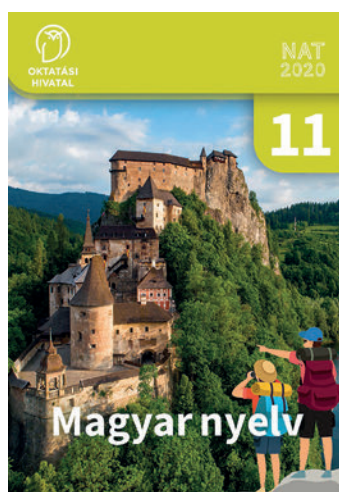
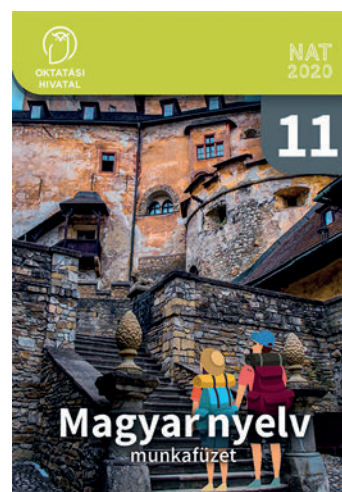
bontásban. Ez az óraszám a középiskolában is elegendő lenne. És még egyszer: átgondolandónak tartom az érettségi követelmények megváltoztatását. Ha a helyesírási, nyelvhasználati hibákért levont maximális pontszám után még jeles lehet a dolgozat, az nem motivál az elmélyültebb nyelvtanításra és -tanulásra.

T. K.: Lehet, hogy meglepő, de nem az óraszám emelésében látom a megoldást. Inkább a szemléletváltásban. A komplexitást helyezném előtérbe, (ma előfordul, hogy még magyarnyelv-órán is irodalmat tanítanak),

és az ismeretek elmélyítésére (késztség- és képességfejlesztés) több időt szánnék. Hangsúlyoznám a projektmódszert, a problémaközpontú tanulást, a kreativitást valós nyelvi helyzetek szimulálásával, továbbá a magyarnyelv-tanítást tantárgyakon átívelő feladatként értelmezném. Erre természetesen fel kellene készíteni a tanárokat a képzés során.

G. ZS. E.: Én ezt kicsit másképp látom. Bizony kevés a nyelvre, nyelvtanra szánható óraszám, és a magyartanárok jelentős része valóban ezt is irodalomoktatásra használja, miközben a NAT kitüntetett

Újgenerációs magyarnyelv-tankönyvek. Jelzetük szerint: OH-MNY09TA, OH-MNY11TB, OHMNY12MB, OH-MNY11MB, OH-MNY1112E.
Letölthetők a <https://www.tankonyvkatalogus.hu/> oldalról

szerepet szán a magyar nyelv oktatásának: „Egy nemzet megmaradásának alapja, de fennmaradásának, jövőjének is a záloga a kultúrája, az anyanyelve.” Az óraszám és a cél tehát nincs összhangban. Másrészt persze nem csak a magyarnyelv-óra tárgya lehet az anyanyelvi nevelés. Bármelyik tanóra anyagába be lehet (kellene) építeni a nyelv megértést erősítő, kultúrahagyományozó és identitásformáló szerepének tudatosítását. Persze a nyelv- és irodalomóra mindezt célzottan szolgálja, ezért kellene ezekre több idő.

P. P.: A második: hogyan lehet magukkal a tanárokkal elfogadtatni, hogy ez a tárgy nagyon fontos a(z) anya) nyelvi készségek összetett fejlesztése és a személyiségfejlődés szempontjából? Önmagában az új szemléletű magyar nyelvi tanár továbbképzések indulása sem elég garancia. A tanulókkal sem lehet megszerettetni olyan tárgyat, amelyet a tanár sem tart kellően fontosnak...

T. K.: A magyarnyelv-óra presztízsének emelkedéséhez nagy mértékben hozzájárul-

na, ha a nyelvi igényesség, tudatosság, a helyesírás, a szabályok alkalmazása a társadalom számára érték lenne, és a fiatalok ilyen nyelvi környezetben nőnének fel. A retorika, grammatika, helyesírás magán- és közéletben betöltött szerepének elfogadtatása elméleti érvekkel és személyes élményszerzés révén egyaránt megvalósítható a pedagógus- és tanárképzésben, illetve továbbképzéseken. Ha a tanárok látják, hogy ez a tantárgy kézzel foghatóan erősíti a diákok gondolkodását, kommunikációját és tanulási teljesítményét más tárgyakban is, jobban fogják értékelni. Hangsúlyozni kell, hogy az anyanyelvi készségek fejlesztése nem a magyaróra „belső ügye”: a jó nyelvi kompetencia minden más tantárgy tanulását is javítja (szövegértés, kísérletek leírása, esszéírás, prezentációk). Mindezt nem elég elmondani, meg kell tapasztaltatni, be kell építeni az iskola pedagógiai kultúrájába, valamint a pedagógus- és tanárképzésbe.

K. G.: Véleményem szerint egy felkészült tanár tisztában van a magyar nyelv gondolkodás-, így személyiségfejlesztő szerepével. Ám a ta-

nári munkát nagyon erősen meghatározzák az előbb említett kimeneti követelmények: a gimnáziumi felvételi, illetve az érettségi. A tananyagot és a kimeneti követelményeket összhangba kell hozni, ehhez jó tankönyvek, munkafüzetek állnak a tanárok rendelkezésére. Megoldás lehetne, ha külön tantárgyként kezelnék a magyar irodalmat és a magyar nyelvet, még akkor is, ha ez a két diszciplína valóban szorosan összefügg egymással.

Talán játékosítani lehetne az oktatást, általános iskolától az egyetemig. A játékosított órákat a tanárok is szeretik, de heti 24 óra és halomnyi dolgozat mellett alig jut idejük, energiájuk ilyen anyagok előállítására.

G. ZS. E.: A mai oktatás alapvetően sikerorientált, felkészít a középiskolai felvételire, az érettségire, a továbbtanulásra... A diákok és a szülők is azt várják el az iskolától, hogy hatékony legyen az oktatás, és azok a tantárgyak kerüljenek előtérbe, amelyek a „pénzt hozó szakmák” tanulásához szükségesek. Az olvasás és a nyelvhasználat szinterei is átalakultak, s ebben az át-

meneti emberi korszakban a konzervatív és az innovatív szemlélet megfelelő arányát sem sikerült még megtalálni.

P. P.: Mit tartotok a magyarnyelv-oktatás nagy témakörei közül a legalkalmasabbnak az élményközpontú tanításra-tanulásra? A NAT-2020 és a kerettantervek szellemében nyitva az út stilisztika, nyelvtörténet, nyelvjárások, nyelvpolitika, retorika mélyebb megismer(tet)ése felé. Megerősödött a tantárgyközi közelítések és a játékosítás igénye. (Számos 1–8. közötti taneszközhöz és a 11–12. osztályos B-sorozatú taneszközökhöz ez fokozottan igaz.)

K. G.: A magyar nyelv oktatása a NAT-2020 alapján sokkal differenciáltabbá vált, ezt a tankönyvek is – ahogy az előbb említettem – jól tükrözik. Magyar nyelv és nem csak nyelvtan! A diákok, az egyetemisták is, mást várnak ma az iskoláktól, a tanároktól, mint 20 évvel ezelőtt. Mindent lehet játékosítani, a tanár elvei, elképzelései, a diákjai érdeklődése, felkészültsége határozza meg,

mikor mit játékosít. A magyar nyelv tantárgy minden területét (stilisztika, nyelvtörténet, nyelvpolitika, retorika...) lehet (és kell) élményközpontúan tanítani.

G. ZS. E.: Valóban minden nyelv(tan)i témakör alkalmas arra, hogy a tanárok kreatívan, újszerű módszerekkel, játékosan juttassák el a tudásanyagot a diákokhoz. Pl. az egyetemi nyelvjárástani óráimon beszélő térképeket, találóstérképeket mutatok a tanárjelölt hallgatóimnak, vagy tájszavakkal játszunk akasztófajátékot. A legjobb az, amikor kimegyünk a teremből. Ha van lehetőség személyes nyelvjárási találkozásra pl. egy tanulmányi kiránduláson, az az igazi élmény.

T. K.: Igen, a felsorolt nagy témakörök közül több is kiváló terepe lehet az élményközpontú tanításnak, de ha egyet kell kiemelni, akkor a retorikát mondom. Mindenki használja a mindennapokban – vitában, önkifejezésben, online kommunikációban. Játékosítható, például szerepjátékok, vitaklubok, reklámkészítés, improvizációs feladatok, mém- és kampánytervezés

során. Sok más tantárggyal is társítható, például a történelemmel (szónoklatok elemzése), az irodalommal (szereplők érvelése), a médiáismerettel (hír- és hirdetésszövegek).

P. P.: Ha már élményközpontúság: sokféle módszer létezik arra (induktív és kontrasztív módszerek akár kombinálva is), hogy még a látszólag száraz leíró nyelvtani anyagrészeket is izgalmassá tegyék. Ebből a szempontból mekkora „forradalmat” tartanak kívánatosnak az egyes korcsoportokban, hogy elindulhassunk a tudatos nyelvhasználó és nyelvértő elmék fejlesztése felé?

G. ZS. E.: A játékos tanulás ösztönzi a gyerekeket, jobban szeretik az ilyen órákat. A mértéke a témakör természetétől függ, lényeg, hogy a tanuló érezze, iskolába járni érdemes és jó. A legfontosabb feladat – akár nyelv(-tan)órán, akár más tanórán –, hogy szóra bírjuk a diákokat. A Milani-féle pedagógia a fogalmazást mint a legjobb nyelvfejlesztő módszert állítja az oktatás középpontjába. Ez fontos, mert az anyanyelv

nem csupán a gondolataink formába öntésére szolgáló eszköz, hanem azt is meghatározza, hogy milyenné válik a gondolkodásunk.

T. K.: Itt nem apró kozmetikára, hanem szemléletváltásra van szükség. Az alsó tagozattól kezdve fokozatosan, de következetesen kellene átállni a felfedezettő, valós példákból építkező tanításra, ahol a szabály nem cél, hanem eszköz. Alsó tagozaton a legnagyobb „forradalom” az élményközpontúság lenne: játékos, kreatív, mozgásos és vizuális eszközökkel, hogy a nyelvi jelenségek felfedezésének örömét adjuk át. Felső tagozaton az induktív és kontrasztív módszerek bevezetése: a diákok maguk jöjjenek rá a nyelvi működés elveire példákból kiindulva. Középiskolában a nyelvtan tanítása szorosabban kapcsolódjon az érveléshez, a mérlegelő gondolkodáshoz, médiatudatossághoz.

K. G.: Nehéz és provokatív kérdés! Nagyon hosszan lehetne erre válaszolni. A magyar nyelv oktatásának talán legfontosabb időszaka az alsó tagozat. Itt lenne legfontosabb a „forradalom”. De nem vagyok tanító...

Későbbi korosztályok esetében sem tudok erre a kérdésre átfogó választ adni. Több oka is van ennek. Hiszem, hogy a tanár személyisége, tudása, elkötelezettsége meghatározóbb, mint az általa használt módszertan. A didaktika is nagyon fontos, félreértés ne essék! De nem létezik egyedül üdvöztető módszer, ahogy azt a kerettanterv is rögzíti. A magyartanárok sem alkotnak egységes tanári kart. Eltérő korosztályhoz tartoznak, különböző iskolatípusban dolgoznak, más-más érdeklődésű és kvalitású diákokat tanítanak.

Az igazi áttörést a fiatalok hozhatják. Ezért nagyon fontos az egyetemi oktatás, az egyetemen megismert módszertani stratégiák sokszínűsége. Vezetőtanárként látom, a tanárjelöltek szívesen alkalmazzák az IT-eszközöket, eredményesen kísérleteznek. Fiataloknak és idősebbeknek egymástól kell tanulniuk, talán ez most még fontosabb, mint a korábbi évtizedekben. A „forradalom” lényegét ebben látom.

P. P.: Ha egy mondatban kellene összefoglalnotok, mit tartotok az „életre nevelő” magyarnyelv-órák

legfontosabb feladatának, mi lenne az?

K. G.: Hogy „gondolkodni és beszélni” tanítsanak.

T. K.: Hogy a diákokat képessé tegye a világban való eligazodásra a nyelv tudatos, pontos és felelős használata által.

G. ZS. E.: Engedjétek meg, hogy erre én most egy hallgatóm példájával válaszoljak. A barbianai kísérleti iskola pedagógusaival együtt vallom: a nyelv bűvös kulcs, amely ajtókat tud kinyitni. Ha anyanyelved szépen kidolgozott kódját birtoklod, akkor több sikert érhetsz el bármilyen megoldandó élethelyzetben. A példa szerinti egyetemi hallgatóm nagymamájának kórházi ellátásra volt szüksége, de szerényebb iskolai végzettséggel, gyengébb kommunikációs képességgel rendelkező szülei nem jártak sikerrel, nem vették fel az osztályra. Amikor azonban ő hívta fel a kórházat, és a helyzethez illő szavakkal mondta el a problémát, a fenti metafora szó szerinti valóság lett. Megnyíltak a kórházi osztály ajtajai. ●

Kinek szól a hivatalos levél?

Bódi Zoltán

Senki nem tudja elkerülni, hogy találkozzon a hivatalos nyelvváltozattal, hisz a hivatali nyelv életünk minden területével érintkezik (Dobos 2018: 61). Ugyanakkor hivatalos nyelvünkről az a kép alakult ki, hogy a hétköznapi ember számára érthetetlen, és ez rontja a közintézményekbe vetett bizalmat. Ha pedig a hivatalos szervezetek a nyelvhasználatukban nem igazodnak a mindenkori címzetthez, a laikus polgárhoz, akkor az nem tud azonosulni az ügyfélszerepével (Koller 2006: 50–51). Ennek pedig az a következménye, hogy úgy érezzük: elbeszél a fejünk fölött a hivatal, nem értjük a hivatali nyelvváltozatot, esetleg elkezdünk sztereotípiákat alkotni, rosszabb esetben pedig összeesküvés-elméleteket gyártunk (Bódi 2023: 47). Általános vélekedés, hogy a hivatalok azzal kívánják fenntartani a tekintélyüket, hogy „hivatalos módon”, azaz bonyolultan fogalmazzanak

(Bódi 2022: 61). A hivatalos szövegeink valóban sokszor bonyolultak, és ennek vannak nyelvhasználati okai is. Persze az is igaz, hogy ha egy ügy bonyolult, akkor azt nem lehet egyszerűen elmagyarázni, továbbá a hivatalok, hatóságok, közszolgáltatók, pénzintézetek, biztosítók, tehát azok az intézmények, amelyeket egyszerűen csak hivatalnak hívunk, a jogi szaknyelven alapuló nyelvváltozatot használják. A jogi szaknyelv pedig, mint mindig egy szaknyelv, megalkotta a maga szakkifejezőkészletét és sajátos stílusát, és ez a ter-

minológia koherens rendszert alkot, amelyet a laikus nem ismerhet a maga teljességében (Zódi 2018: 259–260). Ezúttal nem elemezzük ezt tovább, hanem egy konkrét hivatalos szöveg egyik részletén mutatjuk be a hivatalos nyelvváltozat néhány jellemző eljárását, amelyek valóban megnehezítik a szövegértelmezést. Nemrégiben egy biztosítótársasággal e-posta szolgáltatásról kötöttem szerződést. Az ügy egyszerű, hétköznapi: megállapodtunk, hogy kölcsönösen elektronikus formában tarjuk a kapcsolatot egymással, tehát online felületen, e-mailben stb. Így szól az általános szerződési feltételek első pontja:

„1. Felhasználó a jelen szerződés elfogadásával az abban foglalt feltételekkel kifejezetten kezdeményezi a Biztosító ügyfélportal szolgáltatásának igénybevételét, míg a Biztosító vállalja a jelen szerződés szerint a szolgáltatás nyújtását a Felhasználó számára.

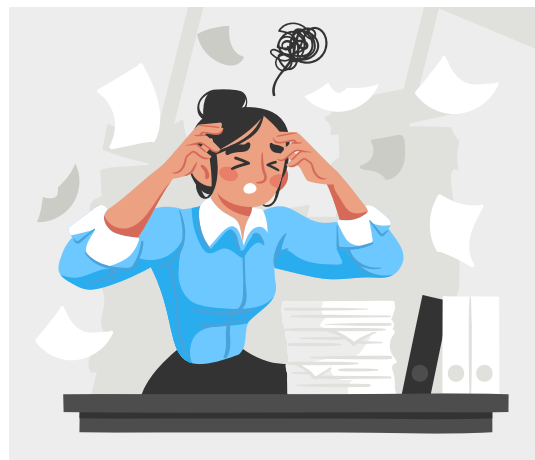

A szolgáltatás használatára a Biztosító azon ügyfele jogosult, aki legalább egy élő biztosítási szerződéssel rendelkezik a Biztosítónál. Mobilbankból abban az esetben érhető el a szolgáltatás, ha a szerződő nem tiltakozott a Biztosító és az XYZ Bank közötti ellenőrző befolyásláson alapuló adatátadás ellen.

Az ügyfélportal az ügyfelek számára létrehozott online felület, ahol megtekinthetik a biztosításaikat, ügyeket intézhetnek, valamint az e-posta szolgáltatás keretében a Biztosító erre a felületre tölti fel számukra a részükre küldött dokumentumokat (például díjértékesítők, megújító levelek)."

Érdekes az első mondat második tagmondata: „[...] míg a Biztosító vállalja a jelen szerződés szerint a szolgáltatás nyújtását a Felhasználó számára.” A mondat lényegi tartalmi elemei a következők: *a Biztosító vállalja*, valamint *szolgáltatást nyújt a Felhasználónak*. A tagmondat érthető, de elgondolkodtató: az ige (*vállalja*) előtti kiemelt szórendi pozícióban *a Biztosító* áll – alkalmilag tulajdonnevesítve, amely megfelel a he-

lyesírási szabályoknak (AkH. 148. és 188./d pontok) –, és ez megfelel a szövegkörnyezet tartalmi elvárásainak. A tárgyi bővítmény szerkezetében viszont nehezen lehet megmagyarázni, hogy miért személytelen, névszói szerkezetet alkottak. A *szolgáltatás nyújtása* ugyanis az ugyanebben a mondatban már megnevezett ágensre, a *Biztosítóra* vonatkozik. Felesleges, sőt zavaró tehát a személytelenségre törekvő nominális szerkesztés egy személyes mondatban. Gördülékenyebb, a köznyelvhez közelebbi, közérthetőbb lenne például ez a szerkezet: „[...] míg a Biztosító vállalja, hogy a jelenlegi szerződés szerint nyújt szolgáltatást a Felhasználónak.” Ebben a mondatban a körülíró *szolgáltatás nyújtása* szerkezetet megtartottuk, de legalább az ágenssel egyeztetett igei szerkezetre alakítottuk át. A körülírások, terpeszkedő kifejezések általánosan jellemzők egyébként a hivatalos nyelvváltozatra, és leginkább a személytelenség cél-

jából használják őket – mint ahogy ebben a tagmondatban is. A hivatalos nyelvváltozatra vonatkozó másik stilisztikai jellemző pedig az, hogy gyakran feleslegesen alkalmazzák a körülményesebb névutós szerkezetet a világosabb, rövidebb ragos névszói szerkezet helyett: ebben a mondatban a *Felhasználó számára szerkezetet* alakítottuk át *Felhasználónak* változatra.

A hivatali nyelvváltozatra jellemző a következő tagmondat is: „A szolgáltatás használatára a Biztosító azon ügyfele jogosult [...]” Ismét megfigyelhetjük a szintén feleslegesen személytelenítő nominalizációt, hisz itt is megnevezték a cselekvőt: az *ügyfelet*. Ráadásul előke- rül a hivatali nyelvváltozatra annyira jellemző *azon* mutatónévmás is, amely a köz-

nyelvben nem használatos, sőt régies stílusárnyalatú. Természetesen nem helytelen, csak ez is olyan stílusselem, amely feleslegesen távolítja el az alapjában véve a hétköznapi emberhez szóló hivatalos nyelvváltozatot a köznyelvtől. És hangsúlyozom, hogy ez a nyelvváltozat a hétköznapi emberhez szól, nem a szakemberekhez: tehát a hivatali (másképpen jogi-közigazgatási) szaknyelvnek arról a rétegéről van most szó, amelyik a laikus állampolgárhoz szól, és nem a hivatalnokok, illetve a jogászok közötti kommunikáció vagy szakmai dokumentáció a célja. Ha pedig

így van, akkor a köznyelvet legjobban meg kellene közelítenie. És most érkezünk el a hivatali nyelvváltozat újabb általános jellemzőjéhez, a szakkifejezés használatához. Félreértés ne essék: a szakkifejezések fontosak, hasznosak és értelemszerű jellemzői a szaknyelveknek. Az a céljuk, hogy a szakértőknek ne kelljen mindig mindig újra definiálniuk. Tehát a szakembereknek. A hivatali nyelvváltozatnak viszont van egy olyan rétege is, amelyik a laikusokhoz szól – ilyenek a hivatalos levelek, értesítők, határozatok, végzések. Ebben

a rétegben pedig a közérthetőség céljából célszerű elkerülni a szakkifejezések használatát, de ha esetleg jogi okok miatt kihagyhatatlanok, akkor magyarázni kell őket. A szövegünkben szereplő „a Biztosító és az XYZ Bank közötti ellenőrző befolyásoláson alapuló adatátadás” szakkifejezésről csak sejteni lehet, hogy mit jelent: a laikusnak nem világos, hogy ki kit befolyásol és ellenőriz. Ha nem értjük pontosan a hivatali szaknyelvet, akkor találgatunk, esetleg sztereotípiákat gyártunk. De leginkább nem értjük, hogy mit kell tennünk. ●

Hivatkozott irodalom

AkH.: *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

Bódi Zoltán 2023: A magyar hivatali nyelv és a nyelvi identitás kapcsolata. In: Bíró Csilla – Nagy Dóra (szerk.): *A Magyarországi Kutató Intézet Évkönyve 2022*. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest. 43–65. DOI: <https://doi.org/10.53644/MKIE.2022.43>

Dobos Csilla 2018: A magyar jogi szaknyelv. Kerekasztal. In: Bódi Zoltán – Sz. Hegedűs Rita – Szöllősy-Sebestyén András (szerk.): *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében. A MANYE és a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2017. január 17–19-én rendezett nemzetközi magyar szaknyelvi konferencián elhangzott előadások kötete*. Tinta Könyvkiadó – Magyar Nyelvstratégiai Intézet – Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, Budapest. 60–63.

Koller Boglárka 2006: *Nemzet, identitás és politika Európában*. L'Harmattan Kiadó – Zsigmond Király Főiskola, Budapest.

Zödi Zsolt 2018: A jog érthetőségének határai. Meg tudják-e oldani a nyelvészek a jogi szövegek érthetlenségének problémáját? In: Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Bíbor Kiadó, Miskolc. 241–260.

Egy ^ vagy ^ egy?

Kerekes Barnabás

Kosztolányi Dezső szerint az írónak egyetlen percig sem szabad bizonytalanságban hagynia az olvasót; Péchy Blanka művésznő úgy tartotta: a beszélőnek egyetlen másodpercig sem szabad bizonytalanságban tartania az öt hallgató(ka)t, vagyis, ki-ki igyekezzék világosan, pontosan fogalmazni, s a közlő valóban azt mondja, amit a másíknak szán, ne a hallgatónak kelljen kitalálnia, hogy mi a neki szóló üzenet. Az *Édes Anyanyelvünk* korábbi számaiban (2024/5, 2025/1) a pontatlan tagolás és a helytelen hangsúlyozás néhány példájára mutattam rá; most egy terjedőben lévő jelenségre hívom fel a figyelmet, az „egy” hangsúlyozásának kérdésére. Ha határozatlan névelői szerepben áll, akkor az „egy” a kiejtésékor hangsúlytalan, és tapad az előtte lévő szóhoz; ha számnév a szófaja, akkor kívánczik rá több-kevesebb nyomaték, hogy mennyi, az a mondatban betöltött szerepétől függ.

Először sportközvetítésekkel vettem észre, hogy a helytelen hangsúlyozás miatt felcserélődik az „egy” szerepe.

1. Egy labdarúgó-mérkőzés befejezésekor mondta egy riporter: „És ez nem ^ egy sípszó, hanem három.” Vegyük komolyan a közlését: ... ez nem ^ egy sípszó ... vagyis mostantól a játékvezető nem sípszóval jelzi egy mérkőzés végét, hanem dallamkürttel, cintányérral vagy egyéb instrumentummal? Nyilván nem, egy (játékvezetői) sípszó egy mérkőzés közben elkövetett szabálytalanságot jelez, három sípszó a meccs végét. Esetünkben az egy itt számnév, s vele tetéző ellentétben áll a három. Jobb hát így: „És ez nem egy sípszó, hanem három.”

2. A következő tanulságos példánk is labdarúgó-mérkőzésen hangzott el. „Már ^ egy büntető háritása is megsüvegelendő, hát még öt kivédése.” Azzal, hogy az „egy” hangsúlytalanul tapadt az előtte álló szóhoz, s a „büntető”-t az illető

kiemelte, az első tagmondat hangzásformája hallatán arra gondoltam, a riporter a „tizenegyes” kivédését fogja összehasonlítani más helyről leadott lövésekkel. A mondat folytatásakor kiderült, az egy itt számnévi szerepben áll, s vele szemben az öt nyomatéka jelzi, hogy a két számnév kíván hangsúlyt. Így: „Már egy büntető háritása is megsüvegelendő, hát még öt kivédése.”

3. Folytassuk egy harmadik „focis” példával: „Az első félidő 10. percétől tulajdonképpen ^ egy csapat volt a pályán.” Ha komolyan vesszük az elhangzottakat, meg kellene lepődnünk azon, hogy a meccsen a csapatok – mint egységek – játszanak egymás ellen. Ezen a mérkőzésen az első félidő 10. percében az egyik csapatból kiállítottak egy játékost, emiatt a továbbra is teljes létszámban játszó együttes jelentős fölénybe került, úgy tűnt, mintha egyetlen csapat lett volna a pályán. Némi kiigazítással:

„Az első félidő 10. percétől tulajdonképpen egy ^csapat volt a pályán.”

4. Jót kuncogtam a következő példán: „Ha szeretnétek bejutni a döntőbe, mindent fel kell tenni egy lapra.” A/4-esre, A/5-ösre vagy egy cédulára? A közlő – vélhetőleg – arra utalt volna, hogy a győzelemhez, a továbbjutáshoz minden energiájukat mozgósítaniuk kell, bátor kockázatvállalással lehetnek sikeresek. Akkor inkább így mondanánk: „Ha szeretnétek bejutni a döntőbe, mindent egy ^lapra kell feltenni.”

5. Világhírű sportoló szerényen fogalmaz: „Szeretnék ^egy játékos lenni a sok közül.” Becsüljük a szerénységéért, hogy a többi csapattársát egyenrangúnak tekinti önmagával, de ahhoz egy másfajta hangzásforma illene: „Szeretnék egy ^játékos lenni a sok közül.”

6. Egy kézilabda-mérkőzésen az egyik játékos nagyot hibázott, társa vigasztalta: „Semmi baj, egy csapatban dolgozunk.” Az összetartozás tudata jobban érvényesülne egy másfajta közlésformával: „Semmi baj, egy ^csapatban dolgozunk.”

7. Mielőtt azzal vádolna meg a kedves Olvasó, hogy elfo-

gult, rosszindulatú vagyok, s csak a sportriporterek hibáira vadászom, vegyünk példát másoktól is! Különböző időpontban, más-más megnyilatkozóktól hallottam a következő két példát: „Jobb, ha ^egy füst alatt túlvagyunk rajta.” Meg: „Jobb, ha ^egy füst alatt azt is megoldjuk.” „Egy ^füst alatt” azt jelenti: egyszerre, egy helyen, egy időben, egy fáradtsággal végzünk el több dolgot. Ha az idézett példákat komolyan vesszük, azt kellene hinnünk, hogy a „füst” mint égéstermék fölöttünk van, míg mi serénykedünk valaminek az elvégzésével.

8. Az egyik televíziós hírműsorból tudtuk meg, hogy: „Egy ^kisrepülőgép kényszerleszállást hajtott végre.” Jobb volna, ha az „egy” nyomatéktalanul indítaná a mondatot, s a „kisrepülőgép” kapná meg a járandóságát: „Egy kisrepülőgép kényszerleszállást hajtott végre.”

9. Egy másik csatornán egy másik hírolvasó mondta: „Fegyverek ellenőriztek egy ellenőrzőpontot.” Itt aligha az a hír, hogy csak egyetlen helyen végeztek határelőőrzést; az ellenőrzés ténye volt hírértékű, akkor viszont jobb, ha az „egy” névelőként

viselkedik, vagyis: „Fegyverek ellenőriztek ^egy ellenőrzőpontot.”

10. Egy kedves szállodai alkalmazott tudakolta egy reménybeli vendégtől: „Egy éjszakáról volna szó, vagy kettőről?” Az „éjszakáról” hangsúlya azt sejteti, hogy egy másik napszakkal, a nappallal vagy az estével áll szemben, a mondat végén derül csak ki, hogy az „egy” itt számnévként megérdemelne egy közepes erejű hangsúlyt: „Egy ^éjszakáról volna szó, vagy kettőről?”

11. S zárásként egy hétköznapi példa. Üdvözlendő, hogy egy lovagias fiatalember felajánlotta szíve választottjának: „Egy ^darabon elkísérlek.” Gyanítom, azzal nyugtatgatta szerelmét: Addig megyek veled, amíg biztonságban nem tudlak. Ha ez így van, akkor szerencsésebb egyértelművé tenni: „Egy darabon elkísérlek.”

Legutóbb is írtam-mondtam: talán jobb, ha valóban azt és úgy mondjuk a bennünket hallgatónak, amit neki szánunk; jobb, ha pontosan értjük, és nem félreértjük egymást. Hajlok arra, hogy elfogadjam azt, amit a bevezetőben Péchy Blankától idéztem. ●

Emberi bizonytalanságok és mesterséges intelligencia

Szabó Gergely – Deme Andrea – Krizsai Fruzsina

Mióta az OpenAI technológiai vállalat 2022 novemberében nyilvánossá tette a ChatGPT nevű, generatív mesterséges intelligencián (MI) alapuló chatbotját, emberek tömegei tapasztalhatták meg, hogy hogyan lehet pár kattintással nagyobb mennyiségű szöveget létrehozni. A ChatGPT az ún. transzfertanulásnak köszönhetően annak ellenére is jól boldogult a magyar nyelvvel, hogy a tanítóanyaga angol volt, miközben 2023-tól már elérhető (<https://puli.nytud.hu/>) a Nyelvtudományi Kutatóközpontban fejlesztett első, kifejezetten magyar nyelvre tanított nagy nyelvi modell, a PULI is (Yang et al. 2024). Az ilyen eszközök iránt pedig nemcsak a tudományos érdeklődés, hanem a hétköznapi kíváncsiság is fennállt és fennáll mindmá-

ig. Kutatómunkánkat éppen ez motiválja: azt szeretnénk felderíteni, hogy hogyan ítélik meg az emberek a mesterséges szöveggeneráló technológiákat, és hogy miképpen vannak jelen ilyen eszközök a mindennapjaikban. Cikkünk egy kérdőíves kutatás eredményeit ismerteti, amelyet első lépésnek tekinthetünk az MI-vel kapcsolatos vélekedések megismerésére Magyarországon, sőt több szempontból jóval tágabb környezetünkben is.

A téma népszerűségével függhet össze, hogy a Szabó Gergely szervezte *Nyelvi piknik* című tudománynépszerűsítő eseménysorozat (Szabó 2023a, 2023b) egyik alkalmán

egy résztvevő felvetette, hogy egy következő piknik szólna kifejezetten a mesterséges intelligenciáról. Erre az alkalomra 2024 áprilisában sor is került, amikor arról beszélgettünk, hogy milyen hatással vannak az életünkre a generatív mesterséges intelligencián alapuló szöveggeneráló technológiák. Külön figyelmet fordítottunk arra, hogy vajon képesek vagyunk-e megkülönböztetni egymástól az ember és a gép által írt szövegeket. Ehhez a piknik első részében a résztvevők hármas csoportokba rendeződve, az ún. „reciprok kollaboratív írás” technikáját alkalmazva írtak négymondatos bevezetőket

egy történethez. A reciprok kollaboratív írás közben két vagy több alkotó közösen és egy időben dolgozik egyetlen szöveg létrehozásán (Szabó et al. 2024, Szabó–Bodó 2024). A játékhoz öt szókártyát kaptak, amelyek közül mindet föl kellett használniuk a feladatmegoldás során. A szünetben az itt létrejött öt szöveget összekevertük öt olyanval, amelyet ugyanazokkal az instrukciókkal előre generáltunk a Chat-GPT akkor legfrissebb, 3.5-ös változatával, így a piknik második részében azt vitattuk meg, hogy melyik szöveget alkothatták emberek, és melyiket gép. A beszélgetés során a résztvevők külön-

böző praktikákat osztottak meg egymással arról, hogy hogyan lehet felismerni a gépi szövegeket. Először azonban egyesével szavaztunk a szövegekről. Mindegyiknél többségben voltak azok, akik eltalálták a szöveg szerzőjét. A nyelvi piknik konklúziója mégis az volt, hogy meglepő, hogy egyik szöveg esetében sem volt egyhangú a szavazás, azaz a szövegek keletkezésének ismerete ellenére sem találta el mindenki, hogy gépi vagy emberi szöveggel van-e dolgunk.

Ezen a tapasztalaton felbuzdulva, valamint a résztvevők beleegyezésével és egyetértésével 2024 nyarán kérdőíves vizsgálatot folytattunk le az itt létrejött szövegekre támaszkodva (Szabó et al., előkészületben). Az érdekelt minket, hogy a kitöltők milyen arányban képesek felismerni a tisztán emberi és a gép által létrehozott szövegek szerzőjét, mely szövegeket részesítik előnyben, és hogy milyen nyelvi jellemzőket társítanak a beszélők az ember és a gép

által létrehozott szövegekhez. A kérdőívből négyféle változat készült, mindegyikben öt szöveg szerzőjét kellett meghatároznia a kitöltőknek, valamint arra is kértük őket, hogy 1-től 5-ig terjedő skálán minősítsék, hogy szívesen elolvasnák-e a történet folytatását, és hogy mennyire voltak magabiztosak a szerző kilétének megállapításában. A kérdőív tartalmazott olyan kérdést is, amely a gépi és emberi szövegek vélt jellemzőit mérte föl. A kérdőívben az alapvető demográfiai adatok (mint az életkor,

a nem vagy a lakhely) mellett olyanokról is érdeklődtünk a kitöltőktől, hogy mennyire magabiztosak a szerzőség megállapításában, mennyire tartják magukat tájékozottnak a mesterséges intelligencia témakörében, mennyire tartják gyakorinak az MI-használatukat. A kérdőívet végül 576-an töltötték ki, kérdőív-típusonként 144-en. Első kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy a kitöltők 66%-os arányban találták el a szöveg szerzőjét, amely magasabb arány annál, mintha a kitöltők véletlenszerűen tippeltek volna. Ugyanakkor azt találtuk, hogy ez az arány független a kitöltők életkorától, nemétől, foglalkozásuk jellegétől vagy éppen az MI-vel kapcsolatos vélt jártasságától. Vagyis az idősebbek pont ugyanolyan arányban voltak sikeresek, mint a fiatalabbak, ahogyan nem mutatkozott különbség vidékiek és fővárosiak, férfiak és nők között sem. Még azok sem teljesítettek jobban, akik tájékozottnak gondolták magukat a témában. Egyetlen összefüggést tapasztaltunk az adatok elemzésekor: míg a gépi szövegek esetében 76%-os volt a találati arány, addig az emberi szövegek esetében csak 58%. Tehát a kitöltők

az emberek által írt szövegek esetében bizonytalanabbak voltak a szerző megállapításakor, mint az MI által írt szövegek esetében. Ez arra enged következtetni, hogy a gépi szövegek sajátosságairól szóló elképzeléseink többé-kevésbé helytállóak, de az emberi szövegek egyediségeit már sokkal kevésbé ismerjük föl. Második kérdésünk megválaszolásához összehasonlítottuk a kitöltőknek az olvasási preferenciájukra adott válaszait. Az derült ki, hogy a kitöltők – bár nem nagy a különbség, de – alapvetően szívesebben olvasnák el azokat a történeteket, amelyeknek a bevezetőjét ember írta, mint azokat, amelyek gépiek. Még érdekesebb megállapításra jutottunk akkor, amikor azt is megnéztük, hogy hogyan alakulnak ezek a preferenciák, ha azt vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a szövegek, amelyeket gépnek vagy embernek gondolnak a kitöltők. Ebben az esetben már lényegesen nagyobb az eltérés az emberinek gondolt írások javára. Azaz úgy látszik, hogy azt a szöveget, amelyet embernek feltételezünk, magasabbra értékeljük, mint azt, amiről úgy gondoljuk, hogy mester-

séges intelligencia hozta létre. Ezt a tendenciát antropocentrikus, vagyis emberközpontú torzításnak nevezhetjük. A harmadik kérdésünkhöz kapcsolódóan azt figyeltük meg, hogy a kitöltők több nyelvi jellemzőt tudtak a gépi szövegekhez kapcsolni, mint az emberi szövegekhez. Ezek a következők voltak: a szöveg szokatlanul használ egy szót vagy szószerkezetet, logikai tévedést tartalmaz, nem összefüggő, sablonos. Az emberi szövegekhez ezzel szemben a kitöltők azt társították, hogy van benne helyesírási vagy központosítási hiba, és sok benne a jelző. Az igazi érdekességet azonban akkor találtuk, amikor a találati arány alapján felosztottuk a kitöltőket a szerzőazonosítási teljesítményük alapján *inkább sikertelen* (5-ből 2 pont vagy kevesebb), *közepesen sikeres* (3 pont) és *inkább sikeres* kitöltőkre (4 vagy 5 pont). Mindhárom kitöltői csoport körülbelül ugyanolyan eloszlással különítette el az egyes szövegjellemzőket emberiként, gépiként, mindkettőre jellemzőként vagy egyikre sem jellemzőként. Vagyis: miközben látszólag határozott szempontokkal rendelkezünk arról, hogy milyennek

képzelmük a gépi és az emberi alkotásokat, valójában nem (kizárólag) ezek vezérelnek minket akkor, amikor megítéljük az egyes műveket. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy 2024-ben a generatív mesterséges intelligencián alapuló szöveggeneráló eszközök fejlettsége olyan szinten állt magyar nyelven, hogy az olvasók elbeszélő szövegek esetében még többségében felismerték, hogy az adott szöveg emberi vagy gépi alkotás-e. Minden okunk megvan ugyanakkor arra, hogy feltételezzük, ezeknek az eszközöknek a teljesítmé-

nye a közeljövőben rohamos tempóban fog tovább javulni. Emellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a fejleményt sem, hogy már így is megfigyelhető volt egyfajta elbizonytalanodás a szövegeket értékelő kitöltőkben: talán nem is az az igazán lényeges, hogy felismerjük-e a gépi szövegeket, hanem az, hogy a kevésbé jól (vagy éppen túlságosan jól) sikerült emberi szövegek esetében is elgondolkozunk, biztosan nem gép írta-e azokat. Ezt a fajta bizonytalanságot támasztja alá az emberinek hitt szövegek iránt mutatott preferencia, de még az az

összehasonlítás is, amelyet a találati arány és az emberinek vagy gépinek tulajdonított szövegjellemzők között tettünk. Nyelv és technológia olyan összefonódásának vagyunk tehát szemtanúi, ami bizonyára nagy kihívást fog jelenteni a következő években az emberiség számára.

A tanulmány az NKKP 150824 számú projekt keretében készült, amely a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az NKKP Starting pályázati program finanszírozásában valósult meg. ●

Hivatkozott irodalom

- Szabó Gergely 2023a: Ahol mindenki szakértő: A filozófiai kávéháztól a nyelvi piknikig. *Édes Anyanyelvünk* XLV. évf. 4. sz. 27–28.
- Szabó Gergely 2023b: A nyelvi piknik mint a nyelvi változatosság megismerésének módszere. *Anyanyelv-pedagógia* XVI. évf. 3. sz. 144–151. <http://doi.org/10.21030/anyp.2023.3.11>
- Szabó Gergely – Boda Virág Kata – Marczell Soma – Bodó Csanád 2024: Kollaboratív írás a tanárképzésben: egy részvételi pilotvizsgálat tanulságai. *Anyanyelv-pedagógia* XVII. évf. 2. sz. 40–57. <https://www.doi.org/10.21030/anyp.2024.2.3>
- Szabó Gergely – Bodó Csanád 2024: Hogyan ír(j)unk közösen? *Édes Anyanyelvünk* XLVI. évf. 3. szám. 15–16.
- Szabó Gergely – Krizsai Fruzsina – Deme Andrea előkészületben. *The invisible author: Citizen sociolinguistic perspectives on identifying human and AI-generated narrative texts.*
- Yang Zijian Győző – Dodé Réka – Héja Enikő – Laki László János – Ligeti-Nagy Noémi – Madarász Gábor – Váradi Tamás 2024: ParancsPULI: Az utasításkövető PULI-modell. In: Berend Gábor – Gosztolya Gábor – Vincze Veronika (szerk.): *XX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia (MSZNY2024)*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 61–72.

Mit árulnak el nekünk 130 év rétesreceptjei?

Kajdi Alexandra

Fotó: Fortepan

Bevezetés

Minden nyelv állandó változásban él; ennek oka, hogy kettős beágyazottságú, tehát külső (társadalmi) és belső (nyelvi) okok egyaránt befolyásolják (Kiss 2005: 23–24). Bár a két, egymással kölcsönhatásban álló moti-

váló erőt nem lehet teljesen szétválasztani, jelen írás mégis kísérletet tesz arra, hogy egyes szövegeket a társadalomban végbemenő változások lenyomataként elemezzen. Az elsődleges forrásanyagot az elmúlt 130 évből vett rétesreceptek alkotják, mivel

ezekben a szövegekben nemcsak a sütemény megszületését követhetjük nyomon, hanem bizonyos – a nyelvi megfogalmazásból kiinduló és az adott korra jellemző – társadalmi sajátosságokat is. Természetesen a *rét* mint a tészták egy fajtája előfordul korábbi

Kajdi Alexandra: Mit árulnak el nekünk 130 év rétesreceptjei?

Ci névelőtudomány
műhelyéből

századok szakácskönyveiben is mind édes, mind sós tölteléssel, pl. Bornemisza Anna (1680/1983: 97, 235) is írt – feltehetően – almás rétesről, illetve burek-szerű rétesről. További rétesreceptekért ajánlom Mészáros Márta (2010: 60–69) írását az édes sült tészta receptje elfelejtődni látszik, maga az étel évszázadok óta ékes helyet foglal el a legnépszerűbb szakácskönyvekben, így érdemes ezeket a recepteket „leporolni”.

A hét választott recept szerzője

Ha időrendbe állítjuk a recepteket, akkor segítségükkel

az 1891-től 2023-ig tartó időszakot ölelhetjük át. A legkorábbi mű a *Valódi magyar szakácskönyv*, melyet Zilahy Ágnes írt (1894: 174–176). Mint ahogyan arról a szerző az előszóban beszámol, gróf Teleky Sándor kérte meg arra, hogy írja le egy könyvben az általa ismert recepteket. Zilahy így is tett, ám utána nyolc évig hiába keresett magának kiadót, mindenki visszautasította kéziratát. Végül 1891-ben jelent meg könyvének első kiadása, amely egyaránt részletezett leveseket, előételeket, főételeket és desszerteket; célközönségként pedig legtöbbször gazdaasszonyokat, polgári családokat, cselédlánnyal bíró

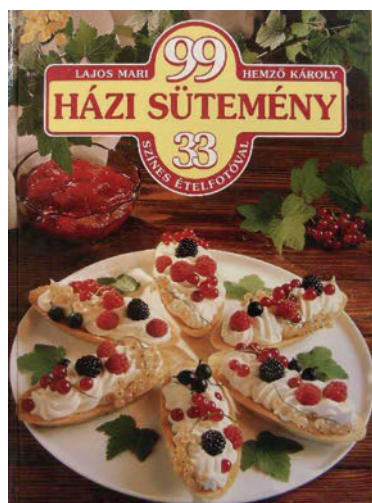
hölgyeket szólít meg az egyes alfejezeteknél. Tanulmányomban egy későbbi, 1894-es kiadást veszek alapul. Vizsgálatom második tárgyát „A Hét pályázatára beérkezett recipékből” Emma asszony által összeállított receptgyűjtemény adja, mely második kiadásban 1908-ban látott napvilágot. Emma asszony kiállítását máig tartó homály fedi: feltehetőleg *A Hét* szerkesztője, Kiss József találta ki, hogy egyik író társa öltse magára ezt a nevet, így hozva létre az „Emma asszony levelei”-nek 1906-ig tartó sorozatát, amelyhez ez a receptpályázat is tartozott. A szakácskönyvön végiglapozva azonnal feltűnik a szerző műveltsége:

a recepteket gyakran fűszerezi szépirodalmi hivatkozás vagy idézet. A rétesét például Madách Imre *Az ember tragédiájából* származó idézet vezeti be humorosan utalva a rétes elkészítésének kihívásaira, azaz, aki ennek a receptnek a megírására vetemedik, azt *hódolat* illeti *bírálat* helyett. Ebből is kitűnik, hogy a mű célközönsége művelt, polgári rétegbe tartozik, akik színesen és változatosan táplálkoznak. A rétestészta alapreceptjén kívül édes és sós töltelékes változatoknak is olvashatjuk mind a hozzávalóit, mind az elkészítésük-összeállításuk módját.

Kissé későbbi az 1936-os megjelenésű *A mi süteményes-könyvünk*, amelyet Váncza József írt, és ő maga is illusztrált. A háziasszonyokhoz szóló mű főleg a Váncza sütőpor népszerűsítése érdekében született meg, és kizárólag mignon-, torta- és süteményreceptekből áll. Természetesen mindegyik leírás elmaradhatatlan összetevője a Váncza sütőpor, sőt, maga a könyv is így kezdődik: „A mi süteményes-könyvünkben»-ben leírt eredeti kipróbált sütemények sikeresen csakis Váncza-sütőporral

készíthetők el. Saját érdekében kérjük tehát a vásárlásnál határozottan a valódi Váncza gyártmányokat s utasítsunk vissza minden másnevű árut” (Váncza 1936: 2). Váncza egyébként – a mai ízlelőbimbóinknak meglepő módon – cukrozott krumplitoléval ajánlja a rétest.

Vencs József 1958-ban megjelent munkája, *A magyaros konyha* egy különlegesen szép kiadású szakácskönyv: a nagy alakú könyvben a szerző rengeteg receptet – köztük a rétesét (Vencs 1958: 190) – sorol fel témakörökre felbontva, mely leírásokat Witz Éva illusztrációi és fényképek kísérik. A rétesek itt főleg édes töltelékkel szerepelnek, elsőként a túrósat tárgyalva (reszelt citromhéjjal, de mazsola nélkül). A vizsgáltak közül ez az első szakácskönyv, ami a hozzávalókat a recept elején tipográfiai módon is elkülönítő módon listázza.

A *Szakácskönyv fiataloknak* című könyv jellegzetes mustársárga borítójával sok háztartásban még ma is fellelhető. Ezt Vég Júlia írta, és 1984-ben adták ki: a rétesrecept természetesen ennek is elmaradhatatlan része (Vég 1984: 232). Mint ahogy azt a címe, valamint

a borítón látható közösen főzicskélő pár is sugallja, a szakácskönyv sorra veszi a hagyományos recepteket, és igyekszik minél közérthetőbben, mindenki számára könnyen utánozhatóan leírni őket, lépésekre bontva elkészítésük folyamatát. Szintén sok könyvespolcon máig ott díszleg a híres páros, Lajos Mari és Hemző Károly által közösen készített sorozat *99 sütemény 33 színes étfefotóval* című darabja. Ez 2001-ben jelent meg, és teljes mértékig a modern konyhához, valamint a XXI. századi „szakácsnőhöz” alkalmazkodott, így a réteskészítésről szóló rész végén felhívja a fi-

gyelmet: „Mielőtt a rétestészta nyújtásához kezdenénk, el kell „búcsúznunk” a gyűrűktől és a hosszú körmöktől, amelyek könnyen kiszakítják a tésztát” (Lajos–Hemző 2001: 30).

A legfrissebb recept az eddigiektől eltérően nem nyomtatott kiadványban jelent meg, hanem egy internetes hírportál gasztró-rovatában. A cikk címe: *A rétestészta készítése egy kihalófélben lévő türelemjáték*, a szerzője Ács Bori, aki küldetésének tekinti feleleveníteni a közkedvelt, de házilag már nemigen készített vagy éppen mára már elfeledett receptek autentikus elkészítésének módját. A recept külön-

legessége, hogy a szerző kilép a „mindentudó narrátor-szerpéből”, és ő maga is vállaltan segítséget kér a rétestészta megtanulásához: „Az én környezetemben nincsenek réteshúzó nagymamák, nagynénik, senki, akinek a kezében lenne a technika, muszáj volt személyes szaksegítséget keresni. Az internetről meg lehet tanulni csempét fugázni és gitározni is, de rétest húzni nem” (Ács 2023: o. n.). Terjedelmét tekintve ez a leg-hosszabb írás, ami nemcsak a rétesnek a történelméről ejt pár szót, hanem az étel elkészítésének folyamatát is ropant aprólékosan tolmácsolja. Bár azt vélelmezhetnénk, hogy minden lépést fotó kísért (mint Lajos Marinál), valójában a hangsúly a szövegen van, ahol a szerző a mozdulatokat, állagokat és lépéseket ecseteli.

A rétes eredetéről kétszer

Érdekes kissé elidőzni a rétes mint étel eredeténél és a szó etimológiájánál. A *Sütemények enciklopédiájában* olvasható, hogy a rétes arab eredetű édesség, mely török közvetítéssel jutott el Európába, és melyet Közép-Európától

Fotó: Wikimedia Commons

a Közel-Keletig sok helyen kedvelnek (Tóth 2003: 219). A Magyar Néprajzi Lexikon idevonatkozó szócikke szerint a rétes „a parasztkonyha ünnepi tésztája”, amit első-sorban szilveszterkor, lakodalomra és gyermekáldásnál sütöttek. A rétes egyaránt lehet édes és sós töltelékű, valamint ízesítéstől függetlenül egyenes vagy csigavonalban összetekert és tájegységtől függően kemencében vagy nyílt tűzhelyen sült (Kisbán 1981: 343). Érdekesség, hogy a már említett XVII. századi Bornemisza Anna-féle recept-könyv a rétest a legelőkelőbb (császári) vendégek számára ajánlott menüsorban szerepelteti – ez arra utal, hogy egyes ételek vagy inkább tésztafélék a paraszti és az udvari háztartásban egyaránt kedveltek voltak (természetesen az összetevők pontos listája, a töltelék és a fogyasztásuk gyakorisága eltért). A szó eredetéről az alábbi olvasható A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában (Benkő 1976: 397): „Magyar fejlemény: ráértéssel főnevesült a *rétes* 'réteges' melléknévből. Ez a *rét* 'réteg' főnév -s képzős származéka. A jelentéstapadás és a *rétes* melléknév ezzel kapcsolatos

főnevesülése a *rétes béles* (...) *rétes sütemény* (...) típusú kapcsolatokban következhetett be, de keletkezhetett a szó nemcsak szókapcsolatból való elvonással, hanem közvetlen ráértéssel is. Hasonló fejlődésre vö. *lángos*.” A különböző szótárakat fellelőzve érdekes megfigyelni, honnan ered ez a szó más országok nyelveiben: németül *Strudel* (a *strudeln* „forgat” igéből), szerbül *savijac* a (a *saviti* „behajt” igéből), törökül *tepsi böreği* vagy *katmerli börek* (utóbbi fordítása *pite rétegekben* lehetne). Miután megvizsgáltuk a *rétes* szó eredetét, ideje rátérni a magukra a receptekre.

A receptek helyesírása

A rétesreceptek sok mindent elárulnak a helyesírási szabályok meg(nem)létéről, illetve változásáról. A legkorábbi forrásokat olvasva három helyesírási sajátosság tűnik fel, mely a későbbiekben megváltozott: a *c* hang *cz*-vel való jelölése, az *í, ú, ű* rövid ékezetű alakja, és az egybeírás-különírás következtelensége. Zilahy Ágnes könyve mindhárom eset tárházat nyújtja, mivel ilyen alakok szerepelnek benne: *pinczében*,

czipót; kívül, kísértünk, gyurni, minőségű, zsirt, vízzel, nyujtani, ugy, tűz; nyujtófa, czukor-porral, ebédülő asztalra. A később megjelent A Hét szakácskönyvében szintén találunk az előbb felsoroltakhoz hasonló írásmódú szavakat: *czipóból; ugy, könnyelműen, kiméld, zsirt, ugy; gazdaasszony, tésztaféléhez, tejberizksását*. Az 1936-os, Váncza József által írt süteményeskönyvben az eddigiekhez képest változások figyelhetők meg: a hagyomány elvét követő Váncza tulajdonnév kivételével mindenhol *c* szerepel leírva (*cukrot*). Az *í, ú, ű* hangok helyesírása bizonytalan, látható mind hosszú (*kihúzzuk*), mind rövid változatban (*nyujtjuk*). Az összetett szavakat általában egybeírják (*réteslisztből, vanilincukor, krumplipép*), de kivételt képez egy hétszótagú szó, melyen a sorvége miatt sajnálatosan nem látszik, hogy a második és a harmadik tag közötti vonal az elválasztójel-e vagy kötőjel (*vanilin-szóró-/cukor*). A kronológiában következő négy recept már nem tartalmaz az előzőekhez hasonló érdekességeket: a már számba vett szavak itt már az általunk ismert formájukban szerepelnek: *zsirt, cipót, papírvékony-ságúra*.

A korábbi példákból kirajzolódnó képet a szakirodalom is alátámasztja. Bár a Magyar Tudós Társaság első helyesírási szabályzata 1832-ben megszületett, ez csupán néhány fontos alapelvet fogalmazott meg, nem tért ki részletesen az egyes helyzetekre (Korompay 2005b: 704–705). Ez az oka, hogy a fent bemutatott három esetre, melyek nem feltétlenül felelnek meg a kiejtés szerinti írásmódnak, akkoriban még nem vonatkoztak szilárdan lefektetett helyesírási szabályok. A *c* hang jelöléséről szóló vita a XIX. században évtizedekig tart: egy időben Kazinczy is *c*-nek írja, de a szabályzatokban *cz* szerepel egészen 1922-ig (tehát ez az oka, hogy az 1936-os receptkönyv már nem esik bele). Az *í, ú, ű* hangok és betűk szintén vita tárgyát képezték, mivel ejtésük nyelvjárásonként ingadozott, valamint egy tárgyi tényező is közrejátszott ebben: nevezetesen a nyomdák betűkészletéből is gyakran hiányoztak (uo.: 707). Az egybeírás-különírás a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben még nem volt szabályozva: a kötőjeles írásmód volt ajánlott, de legtöbbször anélkül is helyesnek

ítélték meg az adott összetételt. A helyesírás-történet fontos lépése volt az 1929-es Balassa József nevéhez fűződő *Nyomdai helyesírás*, ám egységes szabályzat csak a század közepén, 1954-ben született meg (Korompay 2005a: 781). Bár utóbbit 1984-ben bizonyos pontokon módosították, ez lényegi változást nem jelentett a helyesírásunkra nézve (Korompay 2005a: 785). Láthatjuk tehát, hogy bár társadalmi hatásra (a szabályozottság igénye miatt) történtek változások a helyesírásban az elmúlt bő 130 évben, ez a rétesreceptek helyesírását csupán kis mértékben befolyásolta, azok a mai olvasók számára is könnyen érthetők.

A receptek szókincse

A rétesreceptek szókincse az összetevőket tekintve nem mutat lényegi változást, ám a technikai fejlődés így is nyomon követhető bennük. Receptjeink alapnyelvezete a magyar nyelvhez hasonlóan színes, több forrásból is táplálkozott. Így a kulcsszavak között egyaránt találunk alapnyelvi szavakat (*vizzel, kézzel*), belső keletkezésű szavakat (*sütemény*), valamint jövevényszavakat az iráni (*tíz*), török (*kávé*), latin (*kamarában*,

citrom), német (*krumplis*), szláv (*pinczében, tésztánál*), olasz (*mandula*) és horvát-szerb nyelvekből (*pazar*). Utóbbiakat más időszakokban, de jóval 1892 előtt vettük át, így kiejtésük és írásuk a magyar szavakéhoz hasonló. Ugyan mindegyik recept esetében a kulcsszavak azonosak, ám egy-egy hozzávaló, illetve konyhai eszköz elnevezése az idők folyamán átalakult. A *Valódi magyar szakácskönyv* szerint a „legfinomabb lisztet kell használni”, ehhez kell adni a zsírt és egyebeket, a tésztát nyújtófával kell kinyújtani; a rétes elkészítéséhez szükséges még *abrosz, bádogkanál* – ezt a későbbi évtizedekben felváltotta az alumínium-, a réz- és a vaskanál (Szűcs 1991–1992: 207–208) – és természetesen a *sütő* is. Mivel Emma aszszony csupán futólag érinti a rétes elkészítésének módját, a többi receptet hívtam segítségül, hogy megtudjam, ő is használ-e zsírt és sütőt. A *Váncza-féle receptkönyv* a megváltozott összetevők miatt érdekes: már kapható volt *rétesliszt, vanilincukor* és a töltelék *habüstben* ajánlott keverni. Venesz József könyve nem említi a réteslisztet, míg Végh Júlia könyve

szintén réteslisztet ajánl, amit a receptben zsírral (a hozzávalóknál vajként szerepel) kell összeönteni, végül sütőben kell kisütni cukor nélkül.

Lajos Mari receptje egyértelműen az elmúlt években íródott, mivel szerepelnek benne olyan szavak, mint *robotgép*, *dagasztóbetét*, *folpack*, *finomliszt*, *10%-os ecet*, valamint a mértékegységek között szerepel az energiatartalomra vonatkozó *kcal* és a *kJ* is. Ács Bori írása visszatükrözi mind az internetes nyelvhasználatot (pl. *hype*, *szupertrükk*, videók nézése interneten), mind a (nagyvárosi) áruházak kínálatát, hiszen az alaptésztához szükséges a *tönkölybúza* és a *rétesliszt* mellett még *00-s liszt*, azaz *pizzaliszt* is. Emellett több helyen kémiai magyarázatot is megoszt az érdeklődőkkel, például az *autolízis*ről, mikor a glutén elasztikussá válik azáltal, hogy a vízzel kevert tésztát pihentetjük. Már ebből a pár részletből is megállapíthatjuk, hogy a rétesreceptek valóban lenyomatai

a társadalmat érintő technikai és műveltségbeli változásoknak.

A receptek igealakja

A rétesrecepteknél két grammatikai vagy inkább pragmatikai jellemző érdemel kitüntetett figyelmet: a mondat megszólítottjának száma és személye, valamint a mondat modalitása (utóbbival összefüggésben az írásjelek használata). Mindegyik rétesrecept esetében igaz az állítás,

hogy próbálnak bensőségebb kapcsolatot kialakítani az olvasóval, és ezt főként az alany számának és személyének segítségével érik el. Zilahy Ágnes szövegében többes szám első személyű alanyt használ: „Egy kilónyi deszkára helyezett liszt közepébe csináljunk lyukat, üssünk bele egy egész tojást” (Zilahy 1894: 174). A *Hét szakácskönyve* az előző esettől némileg eltér: a T/1 alakú igei személyrag („emlékezhetünk rá”) mellett

E/2 alak („A rétesnél ne kiméld a zsirt!”) is felfedezhető. Emellett előfordul, hogy Emma asszony saját véleményét is beleszövi az étel bemutatásába: „Épp ezért a hideg rétes, az én érzésem szerint, éppoly barbárság, mint a hideg hal. Inkább elengedem a tokot tatárral s a hideg almás-rétest” (1908: 257). A minták alapján úgy tűnik, hogy a további évtizedekben a T/1 alak vált uralkodóvá mint általános alany, hiszen kizárólag ez szerepel a további négy szakácskönyv esetében. Ezt a mintát az utolsó,

Fotó: Fortepan / Lissák Tivadar

Kajdi Alexandra: Mit árulnak el nekünk 130 év rétesreceptjei?

A nyelvtudomány
műhelyéből

interneten olvasható recepttöri meg, ami következetesen E/1-es igealakot használ (ráadásul jelen időben). Ez a forma illeszkedik a blogírás műfajához (ami az internetes recepteket kezdetük óta jellemezte): olyan, mintha egy térben és időben tartózkodnánk a szerzővel, aki sütés közben hozzánk beszél, kihangosítva azt, amit éppen csinál. A receptek felvetik a modalitás kérdését is, amit néminemű következetlenség jellemez, már ami az írásjeleket illeti. A *Valódi magyar szakácskönyv* mondatai instrukció-jellegük miatt főleg felszólító módú igealakokat tartalmaznak, pl.

„csörgössé ne száradjon” (Zilahy 1894: 175), amelyeket néhol kijelentő módú igealakok követnek. Ám ha az írásjeleket nézzük, azok nem követik a modalitást: minden mondat végén pont áll. A *Hét szakácskönyve* más utat képvisel: a hosszabb, összetett mondatból álló felszólító igealakokat tartalmazó utasítás végére pontot tesz, de előfordul, hogy a bizalmasabb hangvétellő felszólítás utánra felkiáltójelet rak: „A rétes olyan, mint az asszony: vagy áldozd föl magadat érte, vagy mondj le róla!” (Emma 1908: 258). Váncza József könyve következetes: kizárólag kijelentő

módú igealakokat használ, így értelemszerűen minden mondat végén pont áll. Ugyanez igaz a *magyaros konyha* esetében is. A *Szakácskönyv fiataloknak*ra ismét a kiszámíthatatlanság jellemző: előfordul benne kijelentő és felszólító módú mondat is, ám utóbbit csupán egy esetben zárja le felkiáltójelel: „Egyenletesen, simán nyújtsuk, és vigyázzunk arra is, nehogy elszakadjon!” (Végh 1984: 232). Lajos Mari munkája a Váncza-féle sémát követi: minden ige kijelentő módú, ám két esetben is olyan fontosságúnak ítéli meg a tartalmat, hogy utána felkiáltójelet tesz: „Nem tenyérrel,

Fotó: Fortepan / Urbán Tamás

se nem ujjal!; „A megtöltött és feltekert rétest előmelegített sütőben azonnal sütni kell, mert könnyen elázthatja a töltelék!” (Lajos–Hemző 2001: 30). Ács Bori cikkében végig kijelentő módot használ – ez összefüggésben áll a személyragozással, hiszen az E/1-es felszólító módú igealak „instrukció” funkcióban igen ritka a magyar nyelvben. De ami lényegesebb: a recept hangvétele közvetlen, olyan, mintha a szerző mellett állnánk, aki utasítás helyett ajánlást tesz: bemutatja, hogyan készíti a rétest, és ha tetszik, követhetjük, de ne érezzük magunkra nézve kötelezőnek azt, ahogyan ő csinálja.

Összességében elmondható, hogy a szakácskönyvek jellemzően T/1 személyű alakot alkalmaznak, amely mellett az aktív ige kijelentő vagy felszólító módban áll, ám utóbbival a mondatvégi írásjelek nem harmonizálnak törvényszerűen.

A receptek stílusa

Végül az előzőekben tárgyaltakkal összefüggésben érdemes néhány szót ejteni a hét szakácskönyv stílusáról, mely kiváltképp három szempontból vizsgálható: a hangvétel,

a célközönség és a kiadvány díszítettsége. Mint már szó volt róla, a receptek személyes hangvételűek, ám közülük is kiemelkedik az első kettő és az utolsó két mű. Mindhárom esetben többféle kísérletet is tettek az instrukciós jellegből fakadó távolságtartás megszüntetésére: Zilahy Ágnes egyfajta barátnői hangvételt üt meg, Emma asszony irodalmi idézetekkel és személyes anekdotákkal, tanácsokkal szórakoztatja az olvasót, míg Lajos Mari biztató szavakkal vezeti be rétesreceptjét: „A saját kezűleg nyújtott rétesnél nincs finomabb, és ha elsőre talán nem is lesz tökéletes, második-harmadik alkalommal biztosan sikerül!” (Lajos–Hemző 2001: 30). Ács Bori saját kudarcélményének bevallásával kezdi írását, amivel valószínűleg bátorítani (és nem elrettenteni) szeretne: „Begyúrtam a tésztát, elővettem a régi családi lenvászon terítőt, és percekben belül dühvel vegyes kétségbeeséssel hüppögtem a pókhálóforma tészta fölött”. Az eredmény: a három szerző egyszerre írt hasznos szakácskönyvet és élvezetes olvasmányt. Természetesen a személyiségük mellett egyéb ok is köz-

rejátszik abban, hogy egyedi stílusban alkottak: ez a koruk és a célközönségük elvárása. A kezdetekkor a potenciális olvasókat a hozzájuk hasonló, művelt, konyhai mesterségben jártas asszonyok alkották, velük meg lehetett ütni egy bizalmasabb hangvételt. Később a tényyszerű stílus terjedt el, hisz az olvasóközönség megváltozott: tudatos, a Vánczi-könyv szavával élve *ta-karékos* asszonyokat szólított meg, akik számára a konyhai élet mindennapi rutint jelentett és nem szórakozást. A Venesz-könyvben és utána a szocializmus éveiben még inkább a lecsupaszított stílus lett a mérvadó, ezzel egy időben megjelent a hozzávalók pontos leírása és mennyisége a receptek elején. Ez a tény azt sugallja, hogy a szakácskönyvek elkezdtek nyitni: a *Szakácskönyv Fiataloknak* elején lévő rajz egy ifjú párt ábrázol, miközben közösen szorgoskodnak a konyhában. A házi süteményeket tartalmazó könyv tekinthető a folyamat kiteljesedésének: a nyelvezet egyre pontosabbá és közérthetőbbé vált, miközben az olvasóközönség tágult: megjelentek a tapasztalatlan, kezdő háziasszonyok, valamint elvétve a főzést kedvelő

férfiak is. A könyvek díszítettsége szintén ilyen irányú változást jelöl: míg korábban a rajzok célja elsősorban az esztétikum volt, a manapság kapható szakácskönyvekben gyakran minden fő lépés le van fényképezve, így a kép alapján (elvileg) lépésről lépésre utánozható az elkészítés módja, és a szerzők arra motiválnak, hogy az olvasók

ne féljenek megpróbálni maguk rétest készíteni.

Zárógondolat

Összegzésként kijelenthető, hogy az elmúlt 130 év hét rétesreceptjében nyomon követhetők bizonyos változások a helyesírás, a szókészlet, az igehasználát és a stílus tekintetében, amelyek „parányságuk” ellenére mégis hű

lenyomatai koruknak. Hiszen a nyelvet a nyelvhasználók minden korban saját igényeik szerint alakítják, és ez igaz a rétesreceptek megfogalmazási módjára is. Nincs is hátra más, mint – merésztől függően – kiválasztani az egyik receptet és nekiveselkedni a házi rétes elkészítésének. Sok sikert kívánok hozzá! ●

Hivatkozott irodalom

- Ács Bori 2023: *A rétestészta készítése egy kihalófélben lévő türelemjáték*. <https://telex.hu/gasztro/2023/11/26/retes-kezel-hazilag> (letöltés: 2025. június 30.)
- Benkő Loránd 1976: Rétes 1549. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 3. kötet. Ö–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest. 379.
- Bornemisza Anna 1680/1983: *Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból*. Kriterion Könyvkiadó, Budapest.
- Emma asszony 1908/2008: *A Hét Szakácskönyve*. Pytheas, Budapest.
- Kisbán Eszter 1981: Rétes. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. kötet. N–Szé. Akadémiai Kiadó, Budapest. 343.
- Kiss Jenő 2005: A nyelvi változás. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 23–68.
- Korompay Klára 2005a: Helyesírás-történet (Az újabb magyar kor). In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 781–788.
- Korompay Klára 2005b: Helyesírás-történet (Az újmagyar kor). In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 697–709.
- Lajos Mari – Hemző Károly 2001: *99 sütemény 33 színes ételfotóval*. Aquila Könyvkiadó, Budapest.
- Mészáros Márta 2010: Virággal sütés és ízesítés. *Korunk* 21: 60–69.
- Szűcs Judit 1991–1992: A főzés, tárolás helye és eszközei Szentesen. *Néprajz és nyelvtudomány* 34. 195–213.
- Tóth Emese 2003: *Sütemények enciklopédiája*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Váncza József 1936/1991: *A mi süteményeskönyvünk*. Minerva, Budapest.
- Végh Júlia 1984: *Szakácskönyv fiataloknak*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Venezs József 1958: *A magyaros konyha*. Minerva, Budapest.
- Zilahy Ágnes 1894/2007: *Valódi magyar szakácskönyv*. Singer és Wolfner, Budapest. Pannon-Literatúra, Kisújszállás.

A magyar nyelv Szabadka digitális terében

Nyilas Sára

Számos tanulmány született már korábban a magyar nyelv jelenlétéről a vajdasági oktatásban, közigazgatásban és nyilvános tereken, azonban mindezidáig kevés érintette a digitális nyelvhasználat kérdését, pedig a digitalizáció szinte megkerülhetetlen

részét képezi mindennapjainknak. Indokolt tehát szót ejtenünk arról, milyen mértékben van jelen a vajdasági magyar közösség anyanyelve az online térben Szabadkán, illetve akár olyan digitális platformokon is, melyek országos szinten használatosak.

A magyar nyelv szabadkai használatának bemutatásához elengedhetetlen, hogy bevezetésül megismertessük az erre vonatkozó jogszabályi hátteret. Szerbia alkotmánya számos jogot biztosít az ország nemzeti kisebbségeinek, köztük a vajdasági magyaroknak is.

Fotó: Verona Vujinović

Habár kimondottan a digitális nyelvhasználatot ezek a passzusok nem érintik, mindenképp említést érdemel – ahogy azt Beretka Katinka (2012: 238) is megjegyzi tanulmányában –, hogy a szerb mint hivatalos országnyelv és a cirill betűs írásmód mellett más nyelvek is elnyerhetik ugyanezen szakasz értelmében a hivatalos státuszt – többek között a magyar nyelv is. Meg kell említeni az alkotmány 79. szakaszát is, melynek értelmében a nemzeti kisebbségeknek joguk van egyebek mellett anyanyelvük és írásuk használatára – ideértve az állami szervekkel és önkormányzatokkal való kommunikációt –, az anyanyelven történő oktatásra, tájékoztatásra, sőt saját tömegtájékoztatási eszközök alapítására is. Eltekintve attól, hogy a jogszabályi keret biztosított, a valóságban számos hiányossággal kell szembeesülniük a vajdasági magyar közösség tagjainak a nyelvhasználati jogait illetően: többek között az oktatás, a nyilvános terek elnevezése vagy éppen a közigazgatási szervekkel történő kapcsolattartás során (vö. Beretka 2012: 237–271).

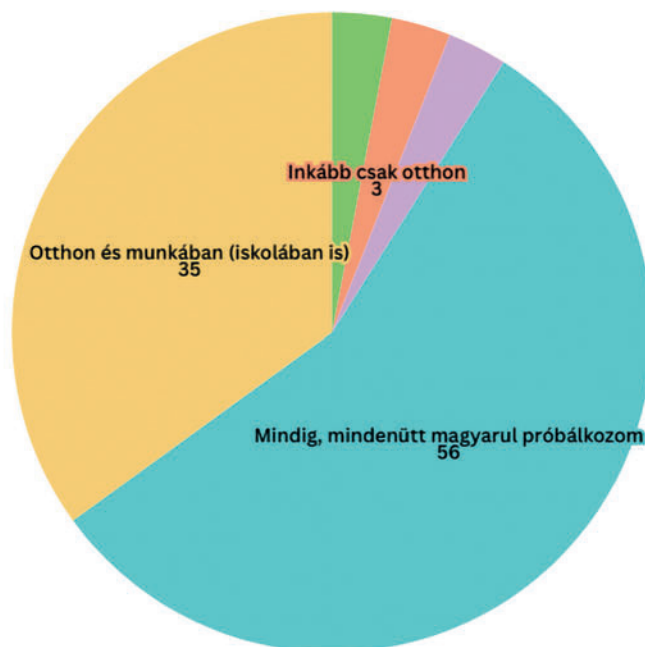
A digitalizáció nagyléptékű terjedésével mindenképp érdemes megvizsgálni, vajon a magyar mint hivatalos nyelv mekkora teret kap a közösség mindennapi, online kommunikációjában, illetve igazodik-e jelenléte az alkotmányban foglaltakhoz. Annak érdekében, hogy minél autentikusabb képet adjunk a kérdésről, a cikk empirikus háttérét helyszíni megfigyelés, illetve egy rövid, tíz kérdésből álló kérdőív biztosította. Míg az előbbi a magyar nyelv mindennapi használatát vizsgálta, az utóbbi elsősorban a digitális nyelvhasználatot érintő kérdésekkel kívánta bemutatni a magyar nyelv jelenlétét a világhálón. Bár a mintanagyság a kérdőív esetén korlátozott, a nyert adatokból mégis kirajzolódna olyan általános jellegű nyelvhasználati tendenciák, amelyek érdemesek arra, hogy részletesebben foglalkozzunk velük. Mindenképp biztató, hogy a megkérdezettek 91%-a a vizsgált korcsoportoktól (18–25, 26–35, 36–50, 51–65 és 65+) és végzettségtől függetlenül a magyar nyelvű kommunikációt részesíti előnyben – elsősorban az offline térben –, ami arra enged következtetni, hogy

a kutatásban résztvevőknek erős az anyanyelvi kötődésük, és heterogén nyelvi környezetben is *„mindig, mindenütt magyarul próbálkoznak”*.

Rajtuk kívül mindössze egy fő jelezte, hogy nyelvhasználatában igyekszik igazodni a közeg nyelvéhez, illetve egy fő inkább csak otthon használja anyanyelvét. Ezen tendenciát erősítették meg egyébként a helyszíni megfigyelések is, amelyek során jól látható volt, hogy a magyar nyelv dominánsan jelen van a vajdasági magyar közösség mindennapi érintkezésében.

Hasonló válaszok születtek a magyar nyelv digitális térben történő használatát érintő kérdésekre is, habár ebben az esetben elmondható, hogy főleg az idősebb nemzedék tagjai (51–60 és 65+ korcsoportok) választották a *„főként magyarul”* lehetőséget, a fiatalabb generációk körében pedig gyakoribb jelenség az online nyelv váltás – legyen szó közösségi médiáról vagy éppen a világhálón elérhető hírportálokról, blogokról. Az üzenetküldő alkalmazások esetében a válaszadók zöme (88%) a magyar nyelvet preferálja, az egyedüli *„vegyesen, témától függően”,* illetve *„főként szerbül”* válaszok annak

Hol, milyen helyzetben használja anyanyelvét, a magyar nyelvet?

Lehetséges válaszok:

Mindig, mindenütt magyarul próbálkozom (56%); Otthon és munkában (iskolában is) (35%); Inkább csak otthon (3%); Környezettől függően (3%); Egyéb, a megkérdezett saját válasza ("Ahol lehet, ott magyarul beszélek") (3%).

tudhatók be, hogy az adott egyének valószínűleg vagy egyes társasági hálóval rendelkeznek (amely fakadhat akár a munkahelyi környezetből, akár például a szülőföldön folytatott tanulmányokból), vagy a szerb nyelvet is annyira természetesen használják a mindennapi érintkezésben, mint anyanyelvüket.

A magyar nyelvű „tartalomfogyasztás” szintén kiemelt fontosságú: a megkérdezettek 65%-a naponta (esetleg heten-

te) keres anyanyelvén online tartalmat, és tájékozódik magyarul. Egyedül a fiatalabb nemzedék képviselői voltak azok, akik – már a korábban említett tendenciákat itt is alátámasztva – idegen nyelven (szerbül vagy esetleg angolul) olvasnak cikkeket, hallgatnak podcastokat vagy néznek videókat.

A kutatás végén általános kérdésként felmerültek a magyar nyelv digitális jelenlétében rejlő lehetőségek, illetve

a nyelvhasználatot érintő problémák is. Előbbinél a megkérdezettek legtöbbször úgy vélte, hogy az online is elérhető magyar nyelvű tartalmak elsősorban a könnyebb, gyorsabb és hatékonyabb, anyanyelven történő tájékozódást segítik – legyen szó a helyi sajtóról vagy éppen a közösséget érintő kezdeményezésekről, helyi rendezvényekről. Mindemellett többen is kiemelték a digitális térben történő közösségépí-

tést és kapcsolattartást más magyar anyanyelvű személyekkel, illetve hangsúlyozták a digitális tér nyújtotta lehetőségeket a magyar nyelvű véleménynyilvánítás és a magyar nyelv láthatóságának növelése terén is.

A digitális térben a megkerdezettek 30 százaléka nem

érzékelte különösebb nyelvi problémát vagy nehézségeket, ami mindenképpen érdekes, említésre méltó adat. A többség (70%) azonban felhívta a figyelmet a nyelvhelyességi és helyesírási hibák jelenlétére, ami nem elhanyagolható szempont, ahogyan az idegen eredetű, főleg anglicizmusok-

kal, illetve szerb szavakkal tűzdelt magyar nyelvű szövegek, szövegrészletek gyakorisága sem. A legtöbben hátrányként a hivatalos felületek (esetünkben önkormányzatok és közintézmények) nem megfelelő vagy éppen teljes mértékben hiányzó magyar fordítását említik. Éppen

Szabadka A-tól Zs-ig

Szabadka A-tól Zs-ig

➔	A	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З	И
➔	Ј	К	Л	Љ	М	Н	Њ	О	П	Р
➔	С	Т	Ћ	У	Ф	Х	Ц	Ч	Џ	Ш

 HU ^

- Сервис грађана
- Пályázatok és hirdetések
- Értesítések
- Манифестације
- Фестивали у граду
- Галерија
- Локална самоуправа
- Helyi ombudsman
- Месне заједнице
- Месне канцеларије
- Szabadka város statútuma
- Fellebbezési Bizottság

ezért erről érdemes bővebben is szót ejtenünk, és néhány jó, illetve kevésbé jó példát is felsorolnunk.

Ha csak szigorúan véve Szabadkát nézzük, a város hivatalos honlapja szerb nyelven kívül elérhető magyarul, horvátul és bunjevacul is. Fontos azonban megjegyezni, hogy bár elérhető magyar fordítás, gyakran szembesülünk azzal, hogy keveredik a szerb nyelvű cirill betűs szöveg a magyar nyelvű szöveggel, vagy a fordítás a valóságban teljes mértékben hiányzik, a magyar nyelvű hivatkozások csupán a menüsávban vannak feltüntetve. Ugyanezen hiányosságok tetten érhetők egyébként a honlap horvát és a bunjevac nyelvű változatai esetében is.

Hasonlóan négy nyelvű például a Szabadkai Városi Könyvtár honlapja is, ahol

kifogástalanul elérhető minden tartalom a már említett nyelveken, illetve nem tapasztalható nyelvkveredés sem, hiszen mind a négy nyelvi felület egységes, és külön kezeli az adott nyelvű tartalmakat. Valamennyi vizsgált, helyi alapfokú és középfokú oktatási intézmény hivatalos honlapja általában csak szerb–magyar, illetve szerb–magyar–angol nyelven érhető el, melyeken a magyar és idegen nyelvű tartalmak többnyire szintén korrektül jelennek meg.

Ezzel szemben említést kell tennünk például a szabadkai egészségház hivatalos honlapjáról, amely kizárólag szerb nyelven, latin és cirill betűs írással érhető el. Mindez egyrészt komoly nehézséget okoz azoknak a magyar anyanyelvű lakosoknak, akiknek kevésbé biztos a szerb nyelv-

tudásuk, másrészt pedig jól példázza a valóságban azt a nyelvi szakadékot, amely tetten érhető a jogszabályokban foglaltak és a törvények gyakorlati alkalmazása között. Említést érdemel továbbá az eUprava nevű közigazgatási portál is, amely elsősorban az „állampolgárok és az állami intézmények, valamint a teljes közigazgatás közötti kommunikációt hivatott megkönnyíteni, valamint az információáramlást, illetve a kérelmek benyújtásának, a határozatok és egyéb dokumentumok kézbesítésének módját kívánja leegyszerűsíteni”. Viszont, mivel az ügyintézés és időpontfoglalás kizárólag szerb nyelven érhető el, a magyar anyanyelvű közösségnek ugyanazzal a hátránnyal kell szembesülnie már állami szinten is, mint egyes helyi közintézmények esetén.

Az ügyintézés nem anyanyelven történő mivoltát a kérőívben résztvevők is megerősítették: a megkérdezettek 24 százaléka főként szerb nyelven végzi ezen tevékenységet, míg 35 százaléka pedig „vegyesen, témától függően” intézi vagy magyarul, vagy szerbül hivatalos ügyeit. A kutatáshoz kapcsolódóan érdemes kitérni arra is, hogy egy 2024-ben született tanulmány (Kostic 2024) szintén

gőrcső alá vette tágabb értelemben a vajdasági magyarság digitális jelenlétét, illetve digitális nyelvhasználatát. Egyetértve abban, hogy a vajdasági magyarok továbbra is zömmel magyar tartalmat keresnek online, és nyelvhasználatuk nagyban függ az adott közösségi médiaplatform vagy egyéb portál nyelvétől és tartalmától, az elemzés értelmében a vajdasági magyar közösség inkább passzív

megfigyelője, mintsem aktív formálója a digitális közösségi tereknek (Kostic 2024: 15–51). Zárásként viszont megállapítható, hogy mindkét vizsgálat eredményei azt ábrázolják, hogy a vajdasági magyarok nemcsak az offline, hanem az online kommunikációban is ragaszkodnak anyanyelvükhöz, valamint annak aktív használatával elősegítik a közösség összetartását a digitális világban is. ●

Hivatkozott irodalom

- A Szerb Köztársaság Alkotmánya – magyar nyelven. <https://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=ustav&j=HU> (letöltés: 2025. július 17.)
- Beretka Katinka 2012: Szerbia nyelvpolitikája a magyar nyelvhasználat szemszögéből. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán: *Terveztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, Budapest, 2012. 237–271. <https://bgazrt.hu/wp-content/uploads/2018/07/Terveztes-es-hatartalanitas.pdf> (letöltés: 2025. július 17.)
- eUprava: *Portal eUprava* <https://www.ite.gov.rs/tekst/sr/77/portal-euprava.php> (letöltés: 2025. július 16.)
- Kostic, Adriana 2024: Minorities in the Digital Space: Vojvodina Hungarians' Digital Presence, Language Choices and Language Use Online, *PhiloLogia* 22, 15–51. <https://www.philologia.org.rs/index.php/ph/article/view/philologia-2024-22-22-2/465> (letöltés: 2025. július 16.)

Az említett honlapok linkjei

- A szabadkai Bosa Milićević Közgazdasági Középiskola hivatalos honlapja (szerkesztés alatt): <https://ekonomskasu.edu.rs/>
- A szabadkai egészségház hivatalos honlapja: <https://domzdravlja.org.rs/>
- A szabadkai Ivan Sarić Műszaki Iskola hivatalos honlapja: <https://tsis.edu.rs/hu/>
- A szabadkai Kizur István Általános Iskola hivatalos honlapja: <https://kizur.edu.rs/>
- A szabadkai Széchenyi István Általános Iskola hivatalos honlapja: https://secenji.edu.rs/?page_id=16&lang=hu
- A Szabadkai Városi Könyvtár hivatalos honlapja: <https://www.subiblioteka.rs/hu>
- A szabadkai Vegyészeti-Technológiai Iskola hivatalos honlapja: <https://www.hts.edu.rs/hu/>
- Szabadka város hivatalos honlapja: <https://hu.subotica.ls.gov.rs/>

Megemlékezés Szathmári István 100. születésnapja alkalmából

Nagy János – Zámori Ida

Két vonatkozásban emlékezünk

Szathmári István professzor úrra: az egyik a tanárképzésben végzett munkája, a másik a nyelvművelő mozgalmakban végzett tevékenysége.

Pályája kezdetén fontos szerepet játszott a második világháború után újraindult tanárképzésben. Ezt szolgálta oktatói működése a tanárjelöltek felkészítésében, a tudomány- és oktatásszervezői tevékenysége a köz- és felsőoktatás kereteiben és

Szathmári István a Faludi Ferenc Alkotói Díj átvételekor 2012-ben (Csörsz Rumen István felvétele). Forrás: Wikipédia

a nyelvművelésben.

A felsőoktatásban példamutató oktató volt: ösztönözte a tehetségnek megfelelő, azt kibontakoztató hallgatói teljesítményeket. Tanári működése elsősorban az ELTE BTK-hoz fűződik, de oktatott a JATE BTK-n, sőt a Helsinki Egyetemen is. Oktatómunkájával kapcsolatos olyan jegyzeteknek a megalkotása és szerkesztése, amelyekkel igyekezett könnyen érthetően közvetíteni a kutatások eredményeit.

Oktatásszervezőként egyrészt a tanszékvezetői és kari vezetői munkája emelendő ki, másrészt legfőbb kutatási irányában, a stilisztikában évtizedeken keresztül vezetett kutatócsoportja.

Szathmári István az ELTE vezető oktatójaként és a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtítkáráként hosszú ideig vállalt munkát az anyanyelvi nevelés köz- és felsőoktatási korszerűsítésében. Ezt szolgálták az anyanyelvoktatási napok fórumai: Tanár úr a szervezésben és az előadások megjelentetésében kulcsszerepet játszott. Igyekezett teret adni a nyelvtudományi kutatásokat megújító törekvéseknek, hogy azok eljuthassanak az érdeklődőkhöz, és a kollegiális vitákban érlelődhessenek.

Szathmári tanár úr a szakmai közéletben a fentebb említett nyelvtudományi társaságbeli főtítkári tisztségének megfelelően végzett szervező- és vezetőmunkát.

A Társaság lett az egyik ösztönzője és szakmai támogatója a nyelvművelő mozgalmaknak: a Kazinczy-mozgalomnak és az Édes anyanyelvünk vetélkedőinek, a felsőoktatásban, a középfo-
kú oktatásban és az alapfokú

oktatásban indult helyesírási mozgalmaknak. Ilyen módon Tanár úr előkészítője és egyik vezető személyisége az Anyanyelvápolók Szövetségének.

A Kazinczy-mozgalom olyan tanárokat és diákokat vonzott magához, akik az élőszó nyilvános használatát igyekeztek magas színvonalon elsajátítani és fejleszteni.

A mozgalmat Péchy Blanka színművész és Deme László professzor fejlesztette a *Beszélni nehéz!* rádióműsor segítségével is. Szathmári tanár úr szívesen vett részt a győri döntő zsűrijének munkájában, s előadásaival is szolgált a résztvevők nyelvhasználatának tudatosságát.

Az Édes anyanyelvünk mozgalma Kazinczy Ferenc szűkebb hazájához, Sátoraljaújhelyhez és Széphalomhoz kapcsolódik. A győri mozgalom mintájára Kováts Dániel és munkatársai Újhelyben teremtték meg a középiskolások szóbeli szövegalkotásának versenyét, a Kossuth Lajos Gimnáziumban. Szathmári tanár úr előadóként, zsűritagként gyakran vette ki a részét az anyanyelvi ünnep eseményeiből.

A győri és az újhelyi verseny ihlette Gyulán az Implom

József Középiskolai Helyesírási Verseny megszervezését, első alkalommal 1988-ban. Szathmári tanár úr 1992-től rendszeresen részt vett a Kárpát-medencei döntőn, több mint tíz éven át a zsűri elnökeként, később tiszteletbeli elnökeként. Deme Lászlóval és Fábíán Pállal elsőként vehette át „A magyar helyesírásért” Implom József-díjat 2006-ban.

Egerben 1987-ben szervezték meg a Nagy J. Béla helyesírási versenyt az Eszterházy Károly Főiskolán (a mai Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen). A gyulai verseny példájára 1998-tól az ELTE-n rendezik a Simonyi Zsigmond általános iskolai helyesírási versenyt. Szathmári tanár úr meghívásra részt vett az egri és az ELTE-s versenyen, előadásai színesítették a rendezvényeket.

Elmondhatjuk, hogy az idén száz éve született Szathmári István a magyar nyelvtudománynak és az anyanyelvi nevelésnek karakteres, nagy formátumú egyénisége. Rendkívüli munkabírása, szeretni való személyisége képessé tette arra, hogy a nyelvtudományhoz, szűkebben a stilisztikához jelentős mennyiségű érdeklődőt vonzzon. ●

Paczolay Gyula emlékére

Harsányi Péter

Egy kisváros életében ritka ajándék, ha olyan ember él és dolgozik közöttünk, aki egész életét a tanítás, a kutatás és a közösség szolgálatának szenteli. Paczolay Gyula ilyen ember volt – neve nemcsak a vegyészmérnöki pályán, hanem a magyar és nemzetközi közmondáskutatás világában is ismertté vált. Élete utolsó szakaszában csendesen visszavonult, és május 24-én végleg búcsút vett tőlünk. Alkotásai azonban továbbélnek.

Paczolay Gyula 1930. november 2-án született Ercsiben, egy tanárcsalád első gyermeként. Irma húga, aki énektanárként dolgozott Ercsiben, a hetvenes–nyolcvanas években összegyűjtötte a még élő népdalokat a településen, amelyek 2011-ben a Hagyományok Háza gondozásában meg is jelentek.

Paczolay Gyula 1953-ban szerzett vegyészmérnöki diplomát a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, 1962-ben elnyerte a műszaki tudományok kandidátusa címet. 1963-ban

visszatért alma materébe, a Veszprémi Vegyipari Egyetemre, ahol több mint három évtizeden át tanított. A Fizikai Kémiai Tanszék docenseként generációk sora tanulta meg tőle nemcsak a kémiát, hanem azt is, mit jelent tisztességgel, pontossággal, elkötelezettséggel élni és dolgozni. Sokan emlékez-

nek a szigorú, de igazságos, mindig segítőkész oktatóra. A hetvenes évek végén új, izgalmas kutatási terület vonta magára figyelmét: a közmondások világa. A *Tudományok és rendszerek* című könyv anyaggyűjtése közben figyelt fel arra, hogy egyes közmondásoknak több nyelvben is nagyon hasonló megfelelői

Forrás: Wikipédia

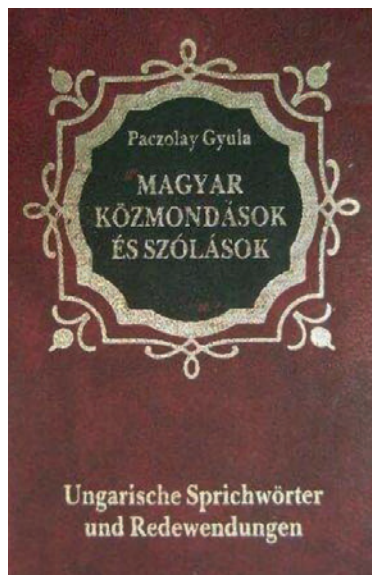

vannak. Ez az egyszerű felismerés új szenvedélyt szült: a közmondások összehasonlító vizsgálatát.

1979-ben jelent meg első tudományos közleménye a közmondásokról az *Ethnographia* című folyóiratban. Ettől kezdve egyre nagyobb lelkesedéssel fordult a szólások és közmondások felé, kezdetben a magyart és az észtet, valamint ezek klasszikus megfelelőit, később egyre több nyelvet vizsgálva. E munkáival is segíteni kívánta az emberi tapasztalatok kollektív bölcsességégeiben testet öltő formáinak feltérképezését.

Gyula bácsi különösen kedvelte a „Többet ésszel, mint erővel” közmondást, amely az észszerűség és a megfontoltság fontosságát hangsúlyozza. Egy másik kedvence az „Addig üsd a vasat, míg meleg” volt, amely nemcsak Európában, hanem Japánban és Kínában is ismert, és Erdélyben az „Addig hántsd a hársat, míg hámlik” változatban él. Ez a mondás különösen jelentős, mivel az első feljegyzett magyar közmondásként tartják számon.

Munkásságában kiemelt figyelmet fordított a közmondások kulturális és nyelvi vál-

tozatosságára. Például a „Nem esik messze az alma a fájától” közmondás finn (és egyik észt) megfelelője: „Nem esik messze a fenyőtoboz a fájától”, amely a helyi növényvilághoz igazodik.

Paczolay Gyula neve mára nemzetközileg is ismertté vált a közmondáskutatás világában. Legjelentősebb munkája a *European Proverbs in 55 Languages – With Equivalents in Arabic, Esperanto, Hebrew, Hindi, Japanese and Malay* című hatalmas gyűjtemény. Ez az 1 455 közmondást tartalmazó mű több mint félszáz nyelven hasonlítja össze ugyanazokat az alapvető emberi megállapításokat: hatalmas vállalkozás, amely évekig tartó, szigorú munkát

követelt. A könyvet az ENSZ Nyelvi és Kulturális Szakosztálya is ajánlotta nemzetközi felhasználásra.

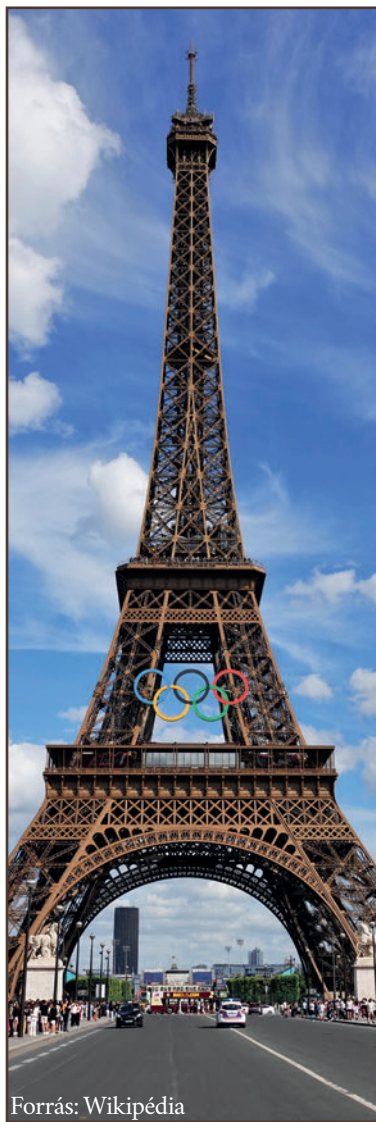
Szeretett közmondásairól előadott szerte a világban, Athéntól Oxfordig, Rómától Tokióig, mindig nagy sikerrel. Különleges helyet foglalt el szívében a magyar és az észt kultúra kapcsolata. A hatvanas évektől kezdve tanulmányozta az észt nyelvet, baráti kapcsolatokat épített észt tudósokkal. Közreműködött Veszprém és az észtországi Tartu közötti testvérvárosi kapcsolat létrehozásában is. A közéletben való részvételét mindig csendes határozottság, értékalapú gondolkodás jellemezte. Nem a politikai viták, hanem a nemzeti eszmék, elvek és a hosszú távú közösségi célok vonzották.

Munkásságát számos szakmai elismerés övezte, ezeknél azonban talán fontosabb az a tisztelet és szeretet, amely egykori diákjai, kollégái és olvasói szívében őrizi emlékét. Számukra ő nemcsak tudós volt, hanem tanító is – olyan ember, aki egész életével példát mutatott az alázatos és következetes, értékteremtő gondolkodásra és munkára. ●

A párizsi olimpia közvetítéseinek nyelvhasználatából

Horváth László

Forrás: Wikipédia

2024-ben a párizsi olimpia eseményeit elsősorban a rádióban kísértem figyelemmel, adataim tehát főleg innen valók. A műsorokban a kommentátorokon kívül természetesen versenyzők és edzőik, valamint meghívott szakértők is megszólaltak, így az adatok ezeknek a csoportoknak a képviselőitől származnak, az ő nyelvhasználatukat tükrözik. Átfogó képalkotására nem törekszem; csupán a szerintem figyelmet érdemlő jelenségekből helyezek előtérbe néhányat.

A párizsi olimpia közvetítéseinek szóhasználatából először az idegen szavakat és kifejezéseket említem. Szeretném hangsúlyozni, hogy nem értek egyet azokkal a nyelvvédőkkel, akik mindenáron, válogatás nélkül irtani kívánják az idegen szavakat. Józan mérlegeléssel ugyanis beláthatjuk, hogy nagy részükre szükség van. Más részük

azonban valóban felesleges. Feleslegesnek és bosszantónak találtam például az idegen elemet az egyik riporternek a következő mondatában: „Remélem, hogy [Muhari Eszter párbajtőröző szülei] bejutottak ide [a nézőtérre] a délutáni *sessionben* [kiejtve kb.: *szessnben*] is”. Természetesebb és érthetőbb lett volna azt mondani: *a délutáni szakaszban*, sőt még egyszerűbben: *délután*.

A cselgáncsról nyilatkozó szakértőtől hangzott el ez: „Nagyon sok a *golden score-os* meccsünk”. Szívesebben hallottam volna a magyarított (és ismert!) *aranyponos* szakszót. Ugyanezt a beszélőt megdicsérhetem viszont azért, hogy az *oxigénhiányos állapot* szerkezetet választotta a sokaknak aligha érthető *anaerob kapacitás* helyett.

Legalábbis furcsának éreztem, hogy egy triatlonista a nyilatkozatában a *szcénárió*

és *monitoroz* szavakat használta a *forгатókönyv* és az *ellenőriz* helyén. Nem zárhatom ki, hogy ő (és nemzedékének egy része) a mindennapokban is így beszél, noha inkább műveltségfitogtató, „kirakatba szánt” szóválasztásra gyanakszom. Mindnyájan tapasztalhatjuk a *fókuszál* ige divatját: nemcsak a tudományos szövegekben, hanem a sajtóban és a mindennapokban is. Meglepődtem viszont az ige-névből melléknevesült *fókuszált* gyakoriságán. Néhány példa a rengetegszer felbukkanó adatok közül: „[A magyar teniszező] próbál *fókuszált* maradni”; „De itt [Pup Réka cselgáncsozó] nagyon *fókuszáltnak* tűnt”; „Nagyon *fókuszáltak* vagyunk” [egy vízilabda-szakértő értékeléséből]. A melléknév terjedésének jele az is, hogy közép- és felsőfokban szintén jelentkezik: „A svédek most már sokkal *koncentráltabbak, fókuszáltabbak*”; „Talán a *legfókuszáltabban* küzdöttünk ma”. A középfokot képviselő példa érdekessége, hogy a melléknév azzal a szinonimájával együtt tűnik fel benne, amely a magamfajta idősebb emberek és a még korosabbak számára megszokottabb nála: *koncentráltabb*. Nekem egyébként a legrokonszenvesebb

szóválasztás az *összeszedett(ebb)* volna. A *fókuszáltat* szintén nem érzem nagyon ellenszenvesnek, de túlzottnak vélem az *összeszedettet* háttérbe szorító előrenyomulását.

Meglepett magának a *fókusz* főnévnek a térhódítása is.

Régebben a tudományos szövegeken (fizika, nyelvészet) kívül legfőljebb alkalmi, képes kifejezésekben találkozhattunk vele. A párizsi rádióközvetítésekben viszont olykor egyszerűen ’figyelem’ jelentésben jelentkezett:

„Ez a környezet kissé *elveszi a fókuszt* a vívásról” [elvonja a figyelmet’ jelentésben, egy párbajtőröző nyilatkozatából];

„Az lehet, hogy [a gyönyörű táj] egy kicsit *elviszi a fókuszt*?” [kérdezte egy riporternő egy triatlonistától]; „A helyezkedés is fontos lesz, ami nagy *fókuszt* igényel” [nyilatkozta a versenyző ugyanabban a beszélgetésben; ’figyelmet, odafigyelést’].

A korábbi cikkem óta (vö.: ÉA. 2019/5: 8; bő adatolással, részletezve) sem lett jobb véleményem arról, ha a *rangidős* szót ’korelnök’ jelentésben használják. Ez nemegyszer megesett a párizsi közvetítésekben.

Az öttusabeli kombinált versenyszámot, sajnos, általában angol megnevezésével *laser*

run-ként emlegették, nem pedig kézenfekvő magyarításával *lézerfutásként* (a témáról és véleményemről l. bővebben: ÉA. 2022/5: 17).

Feltehetőleg ízlés dolga, de mindig is modorosnak, ellenszenvesen „lazáskodónak” éreztem az ilyenféle sportriporteri szófordulatot: *három közte* ’három gól a különbség’. Most egy női vízilabda-mérkőzést hallgatva volt „szerencsém” hozzá.

Találkoztam egyénibb szlenges szóhasználattal is. Az egyik műsorvezető feltűnően erőltette a ’gól’ jelentésű *fa* alkalmazását. Ez nem is azért tűnt fel, mert én nem ismertem, hanem azért, mert egyetlen kollégája sem használta rajta kívül. S ha már a szlengnél tartunk: akadt példa természetesen ható, ezért helyénvalónak érzett megjelenésére is, mégpedig egy szakértőként meghívott bokszolónótól: „*tök felszabadultan bunyóztam*”.

A vízilabdáról szólva nem bírálok ezt a szerkezetet: „Vályi Vanda *elhozza* az első *ráúszást*”. Pusztán logikailag szemlélve furcsán hathat, hiszen a ráúszás cselekvés, egy cselekvést pedig nem lehet elhozni. Nem nehéz azonban belátni, hogy érintkezésen

alapuló névátvitellel, metonímiával van dolgunk. A *ráúszás* cselekvésnév metonimikusan helyettesíti a *ráúszáskor a labdát* szerkezetet.

Ez tehát nem tekinthető hibának, szemben a következő, nyilvánvaló képzavarokkal:

„Hatperces gólcsenddel rendelkezünk” – hallhattuk egy kézilabda-szakértőtől, vagyis ’hat percig nem lőttünk gólt’.

A birkózás közvetítője pedig ezzel lepett meg bennünket:

fel is csendül a dudaszó; a helyénvaló a *felbúg* ige lett volna,

vagy pedig ez a szerkezet: *felhangzik/megszólal a dуда*.

A nyelvészetben mondatát-szövődés a neve annak a jelenségnek, melynek során az alapiában véve „főmondat + mellékmondat” sorrendet megzavarja, hogy a mellékmondat egy (fontos) része a főmondat elé „vándorol”. Ilyesmi elsősorban a szóbeliségben történik. A rádióközvetítésekben meglepően ritkán esett meg, vö. mégis: „Egy kicsit én azt gondoltam, hogy ez könnyebb lesz.” [ti. a mérkőzés] – mondta a vízilabdameccs közvetítője. Átszövődés nélkül ilyen lett volna a mondat: *Én azt gondoltam, hogy ez egy kicsit könnyebb lesz*.

Az is meglepett, hogy egyeztetési hibával, furcsasággal

nemigen találkoztam. Csupán érdekességgént jegyeztem fel egy olyan esetet, amelyben a mondat élén álló tárgy önmagában mind tárgyas, mind alanyi igeragozást megengedne, a tárgy értelmezője viszont kétségtelenül tárgyas ragozást kívánna, így az alanyi ragozás választása nem szerencsés döntés: „Egy párbajtőrözőnket, Koch Mátét elvesztettünk.”

A szeptemberi szemlében utaltam az ELTE profesz-szorának, Kiss Jenőnek a *Magyar Nyelvben* (2023/2: 225–228) közzétett megfigyelésére: a ható ige rovására terjed a „tud + főnévi igenév” szerkezet. Két párizsi idézet az erre valló jelekből: „Az ellentámadások [a cselgáncsban] nagyon veszélyesek tudnak lenni” [vagyis: ’lehetnek’]; „Pozitív érzésem tudott lenni” [azaz: ’lehetett’].

Gyerekkoromban, sőt fiatal felnőttként is még viszonylag ritkán találkoztam az úgynevezett kettős állítmánnyal, vagyis az *el kell menjek* típusú szerkezettel. Azóta a használata igen gyakorivá vált. Nem is önmagáért hoztam most szóba, hanem azért, hogy egy-két rokonának a bemutatását bevezessem vele. Női kézilabda-válogatottunknak egy

fiatal játékosától ezt hallhatuk: „*muszaj voltam megállni*”. Míg ezt a szerkezetet eddig is jól ismertem, meglepett, hogy a főnévi igenév helyén használt felszólító igealak (nyilván a kettős állítmány mintájára) a *sikerül* ige mellé is bekerült: „De a végére *sikerült* ezeket a hibákat *lecsapjuk*” [’lecsapnunk’, vagyis ’kihasználnunk’]; „Bízom benne, hogy a forduló után *sikerül* megtart-

Tagjaink figyelmébe!

Az éves tagdíj befizethető átutalással a 11705008-20132015 számú OTP számlánkra vagy személyesen szövetségünk bármelyik hivatalos rendezvényén.
Honlapunk elérhetősége: www.anyanyelvapolo.hu

Egy lap kézbe véve az igazi!

Kedves Olvasónk! Lapunk előfizethető bármely magyarországi postahivatalban. Lapunkat az Anyanyelvpolitika Szövetségének díjfizető tagjai ajándékba kapják. Ajándékozza meg ismerőseit és magát anyanyelvünk lapozható élményével!

suk az előnyünket” [‘megtartanunk’]. A példapár a kézilabda közvetítéseiből való; az első tagjának külön érdekessége, hogy kialakulásában mind a *hibára lecsapnunk*, mind a teniszből vagy a röplabdából kölcsönzött *lecsapja a magas labdát* szerepet játszhatott. Végül egy olyan kérdésre térek ki, amely a nyelvi illetlen körébe tartozik. A sportrádió több munkatársa nemegyszer magyarázkodott a hallgatók-

nak a versenyzők tegezése miatt. Ezt a szabadkozást indokolatlannak éreztem, tekintettel a szokás régi, hagyományos, jól érthető voltára. Az ellenben megdöbbenett, hogy az egyik műsorvezető következetesen tegezte a hallgatókat. Ezt bántó modortalanságnak találtam, hiszen nem ifjúsági rétegműsorban tette. Egészen biztos, hogy nagyon sokan osztják a véleményemet. Nem

véletlen, hogy kollégái közül senki sem követte a példáját, a fiatalok sem.

A mostani szemlémben a párizsi olimpia közvetítéseivel kapcsolatban sok és sokféle téma kerülhetett szóba. Nyilvánvalóan akadnak közöttük olyanok, amelyekben olvasóink egy része nem ért egyet velem. Azt viszont remélem, hogy mind a sportrajongók, mind mások találhattak érdekes, tanulságos részleteket. ●

40, 30, 20... éve írtuk

40 éve írtuk:

Csetneki Sándorné: Vidám történet – nyelvtörténeti óráról

A nyelvtörténeti órát, amelyről itt szó van, egyik középiskolánk negyedik osztályában tartottam. Több órán foglalkoztunk már ekkor nyelvünk eredetével, hangzásának változásaival, a szóalkotás

különböző típusaival. Majd elérkeztünk a jövevényszavak témaköréhez, s úgy gondoltam, ebből dolgozatot íratok. Az érettségiző osztályok tanulói nyolcadik éve tanulják az orosz nyelvet, ezért a példák zömét a szláv jövevényszavak köréből merítettem, de a többit is az osztályban tanult idegen nyelvekből válogattam. Úgy véltem, e példák jelentését tudva könnyen megállapítják majd a hangtani változásokat is, amik nyelvünkben lezajlottak. Ábécé-rendben az első két szó a *brat* és a *dorogoj*. S már sorakoznak is a helyes megoldások

a füzetekben. Az egyik tanuló füzetében ezt olvasom: *dorogoj* = kedves. Segíteni igyekezve szólok a tanulónak, hogy azt a magyar megfelelőjét írja le a szónak, amelyik alakjában is hasonlít az orosz szóra, mert abból, illetve valamelyik szláv nyelvi rokonából származott. Kis idő múlva újra ott járok, látom, megtörtént a javítás. S most ez olvasható a füzetben: *dorogoj* = aranyos.
– S ez már hasonlít? – kérdezem.
– Igen! Három *a* van benne, amik az *o*-kból lettek, nyíltabbá válással! – felelte.

30 éve írtuk:

Zimányi Árpád: Korunk típushibája: a különírás

Sokak szerint helyesírásunk legbonyolultabb területe az egybe- és a különírás. Pedig egyszerű volna kiküszöbölni az efféle tévedések nagy részét, ugyanis a legtöbbször egyetlenegy szabály pontos alkalmazásáról van szó. Ennek a lényege az, hogy a jelöletlen tárgyas, határozós, birtokos jelzős és jelentéstömörítő összetételeket mindig egybeírjuk.

Sajnos alig találni olyan hivatalos iratot, számlát, nyugtát, bizonylatot, sőt oklevelet, amelyen ne fordulna elő egy vagy több ilyen tévedés. Az áramszámlámon (ÉMÁSZ Rt.) *egység ár, szorzó szám, tömb elszámolás* szerepel az egybeírt formák helyett, és a folyószámla-kivonatot semmi sem tudja megközelíteni: a hátoldalán olvasható mintegy 90 címszavas meghatározásból 23-ban éktelenkedik valamilyen

különírási hiba: *Adó átutalások, Iparcikk kölcsönzési díj, Nyugdíj jóváírás, Munkabér jóváírás, Készpénz felvét, Takarékcsekk beváltás, Betét kamat* stb. (Szabályosan: *Adóátutalások, Iparcikk-kölcsönzési díj, Nyugdíjjóváírás, Munkabér-jóváírás, Készpénzfelvét, Takarékcsekk-beváltás, Betétkamata*.) Következetlenség is előfordul egymás utáni sorokban: jól írják a *növénybiztosítást*, de a *nyaraló biztosítást* így, hibásan.

20 éve írtuk:

Bíró Ágnes: Ágnes asszony szöghaja meg a komor bika

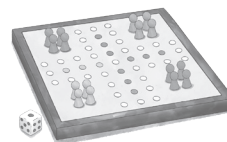
A *komor* szócikkhez kerestem egy épkezláb példát, amikor rá kellett döbbennem, hogy több mint negyven éven át úgy idézgettem a Toldi e sorát: „Mint komor bikáé, olyan a járása”, hogy fogalmam sem volt, milyen a komor bika. Milyen lenne? Hát, ugye, rosszkedvű. A bika már csak ilyen állat. És ingerlékeny is, mindenesetre jobb nem piszkálni. És

egyáltalán, látott már valaki vidám bikát? Városi ember aligha. Az sem igen zavart, hogy Toldi Miklós nem egyszerűen rosszkedvű volt, mint ahogy komor az ember a napi híreket hallgatva, mert a szeme pillantása még csak hagyján, de „Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében...” De jó, hogy soha nem tanítottam hatodikban! Eszembe se jutott volna utánanézni, mondjuk a Toldi-szótárban, ha egy éles eszű diáknak feltűnik, hogy itt valami nincs rendben. De most már tudom, hogy *komor*-nak a rosszul vagy későn herélt állatot nevezik, amelynek részben megmaradnak a nemi ösztönei. Ha lóval történik ilyesmi, kezelhetetlen, használhatatlan lesz az állat. Ezt a jelentést még az ÉKsz. is tudja, pedig ott többnyire csak a széles körben ismert tájszók szerepelnek. Az Új magyar tájszótárnak valóban van adata a szóra a Dunántúlról is, de még több az Alföldről, a Hajdúságból és természetesen – Nagyszalontáról. Azóta azt is megtudtam, hogy ott még ma is értik, a városi emberek is, a költőnek ezt a szavát is... ●

A rovatot összeállította: Tóth Zsolt

Pontozó

Tisztelt Olvasóink!

A lap 2025. 1. számában megjelent rejtvények megfejtései:

I. Jókai-anagrammák. 1. Plankenhorst Alfonsine; 2. Kárpáthy Abellino; 3. Berend Iván; 4. Kacsuka Imre; 5. Baradlay Ödön; 6. Szentirmay Katinka; 7. Szaffrán Péter; 8. Ali Csorbadzsi; 9. Tallérossy Zebulon; 10. Kárpáthy János; 11. Krisztyán Tódor; 12. Baradlay Jenő; 13. Kárpáthy Zoltán; 14. Timár Mihály; 15. Lánghy Aranka; 16. Szentirmay Rudolf; 17. Szalmás Mihály; 18. Lánghy Bertalan.

II. Újabb rejtőzködő állatok. 1. toborzó; 2. viadamság; 3. Debrecen; 4. megérkezés; 5. inhalálás [néhányan ezzel a szintén jó megoldással (is) éltek: intonálás]; 6. bemutató; 7. befecskendez; 8. kugliba; 9. elgémbereedik [bocsánatot kérünk a sajtóhibáért; szerencsére nem okozott nagy gondot]; 10. lengőteke; 11. viharcsapás; 12. meghódítás [elfogadható ez is: megvadítás]; 13. csicsókaföld; 14. viharisten; 15. kajakozás; 16. íjászat; 17. rókacsalád.

III. Mint egy sakkbáb. 1. futószalag; 2. vezérszónok; 3. zsírosparaszt [jó ez is: nagyparaszt]; 4. királyaszszony; 5. Időfutár; 6. bástyafok [elfogadható ez is: bástyatorony]; 7. méhkirálynő; 8. lóugrás; 9. királyvíz; 10. versenyló; 11. bálkirálynő; 12. gyalogátkelő(-hely); 13. gyászhuszár; 14. futótűz; 15. Hókirálynő; 16. királyszám/királykategória [jók ezek is: királyfutam, királytáv].

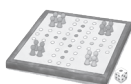
IV. Szójátékos csattanó: A vonal végén csattan.

Nem baj, hozza vissza, majd kicseréljük.

Megjegyzés: A tördelés során két feladat helyet cserélt. A megjelent rejtvényt sorát figyelembe véve az első két feladvány szerzője Varga István, a harmadik Horváth László, a negyedik pedig Schmidt János.

Könyvjutalomban részesültek: Bossányi Márta, Drotárcsik Edit, Holczer József, Kovácsné Doroszlai Ágnes, Molnár Gábor József, Nátzné Kékesi Katalin, Ottóháal Andrea, Pályi István, Tóth Tamás, Varga Gáborné.

	A VÍCC CSATTANÓJA	FLUOR SZABÓ MAGDA REGÉNYE	MAGAS FÖZŐEDÉNY KÖR ALAKÚ JEL	JÁRGÁNYOK PIACÁN – Tessék mondani, van riasztó ebben a járgányban? – érdekli a vevőjelölt a használtautó-piacon. (Az eladó választását lásd a rejtvényben!)			
BAGDAD A FŐVÁROSA							
GÁRDONYI JELES IRÓNK							
SZÜRKE KIS RÁGCSALÓ							
DÉRY TIBOR KIS-REGÉNYE							
GUMIBELSŐ!		KÁLIUM IV. BÉLA EGYIK LÁNYA		A MÁV-DOLGOZOK NAGY KÖZÖSSÉGE	FOSZFOR TESTET ...; MEGVALÓSUL	ESZAK-AMERIKAI PUSZTA AUTONÓM	AVASPA-PUCSOSOK SPORTJÁT ÚZI
RAVASZDI BUNDÁJA-HOZ HASONLÓ							
ÜTŐ-KÁRTYA; TROMF			A MAGDALENA ROKON NEVE JÓD				
MISÉN SEGÉDKEZIK							
ATTILA EGYIK BECE-NEVE			AZ URÁN VEGYJELE HÚSZ NEGYEDE		LONCIKA TÖBBES SZÁM, RÖVIDEN		
VALAMINEK A HÁTÁNÁL						ÜRES LAK!	
ASZTRONAUTA						RÓMA KÖZEPE! SZÍVOSAN HARCOL	
STATION (ÁLLOMÁS), RÖV. KÖTŐSZÓ			SZIGETEK, RÖVIDEN IZOMKÖTŐ SZALAG			AZ OXIGÉN VEGYJELE AZ ÚT FIZIKAI JELE	
					NAGY FÖZŐEDÉNY HÁZSÁRTOS NŐ		
AMIT, HITEGET DELIGYÜMÖLCS						ORIENS, RÖVIDEN AMELY IDŐBEN	
A-KA PÁRJA RÓMAI 5-ÖS			TÖRVÉNY, ANGOLUL	RÁDIO-LOKÁTOR BOSSZÚS SZÖCSKA			
						RÓMAI 1005-ÖS LITER, RÖVIDEN	
KÉSEI SZAKMAI POLEMIA DEHOGY!		HORVÁTH ...; ROCK-ÉNEKES LENT					
LATIN, RÖVIDEN KÉTELL!				FEL LÁDA! CSILLA-GÁSZATI TETŐPONT		KRIPTON PEST VÁR-MEGYEI KÖZSEG	
19. SZÁZADI FRANCA KÖLTŐ (CHARLES)			BÓ LEVÉ DZSESSZ-ZENÉSZ (CSABA)				
BÓR							
JURE; TELJES JOGGAL, LATINUL					NORVÉG AUTOJEL FEKVŐ-HELY		NITROGÉN BILLEN, BORUL
FOGBÉL! HIRTELEN TÁMADT TIPP		NEHAI TENOR (JÓZSEF) FÉLHALK!					
				NYER A MECCSEN NANO-, RÖVIDEN			
FEL ÖT! ROFUSZ F. RAJZ-FILMJE			SÉRTEGETEST TÚRO				

A Pontozó új feladványai

I. Jókai-címek

Márciusban Jókai Mór regényalakjait rejtettük anagrammákba. Most a betűsorok átrendezése az író egy-egy művének a címéhez vezet. Minden helyes megoldás 1 pontot ér, tehát a feladatban 21 pont szerezhető.

1. Az hengeres műtölgy; 2. Júda, Örzse fúl!; 3. Öt vényem idei; 4. Morbid olasz jelene; 5. Napi jávai jégcsarnoka; 6. Némber! Verebem nem öreg!; 7. Kémek: szent harag lakik; 8. Végre vitamin! Persze, add!; 9. Garázs s óra; 10. Ma a zebra nyer; 11. Vernével tán?; 12. Ürgéim, velünk nem!; 13. Kémátok fenyeget; 14. A hatóság szabdalta; 15. Era! Aranykordély!; 16. A bárban egy gyom?!; 17. Bikaima: Fűre esővíz; 18. Mai zöldség, és fogom!; 19. Sanyi tegez; 20. Rom elé, daliák!; 21. Árad szégyen! Ez a jövő?

Jókai Mór a dolgozószobájában. Forrás: Wikimedia Commons

II. Kecskerímek

A kecskerím olyan játékos rímfajta, amelyben az alkotórészeknek – összetételi elemeknek, illetve szó szerkezettagoknak – a kezdőhangjai helyet cserélnek. Szemléltető példának Fehér Klára író nő Optikai csalódás című rímpárját választottuk:

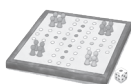
„Azt hittem, hogy csillámpala. Pedig csak a pillám csala.”

(Vagyis egy összetett szó és egy szó szerkezet „vegyesen” is alkotóhat rímet egymással! Egyébként – akár csak a csacsipacsi-tól – a kecskerímektől sem idegenek az abszurd megoldások!)

Rejtvényünkben megfejtésül nem teljes verssorokat várunk, hanem „csak” magának a rímpárnak a megalkotását, vagyis (a példánál maradva) a csillámpala – pillám csala részt. A rímpárhoz az általunk megadott meghatározáspárok szolgálnak alapul. A meghatározásokhoz úgy kell feleletet (szinonimát) adni, hogy a gondolatjel előtti szakaszhoz illővel a gondolatjel utáni szakaszhoz megfelelő rész kecskerímet alkosson. Például így: sólyomfajta teker – hun királyfi kever → kaba csavar – Csaba kavar. A létrehozott kecskerímek 1-1 pontot érnek, tehát ebben a feladatban 20 pont szerezhető.

1. boszorkány nyughelye – becézett Sándor birtokolja;	12. jóra való lány – nem hangoskodó csapat;
2. hintázó puhatestű – bajnokságnak csilingelő hangon szóló osztálya;	13. a ravaszágáról ismert ragadozó hangjelző berendezést működtetve bebocsátást kér – <bölcsőt> ringat a (szürkés) fekete tollazatú varjúféle;
3. áramlik a levegő – fát rágó rovarja retteg;	14. vizes földdel szennyezett táncestély – (éjjeli) mulatóhely tulajdonosának nyakmelegítő ruhadarabja;
4. lakott területen álló épület sorszáma – tekintélyes mennyiségű lószerszám;	15. félretett kártyalapokra vonatkozó szidalom – művészetpártoló előkelőségek társaságában maradó, szűk körnek szánt információ;
5. lobbanékony természetű patás – a szokásosnál hígabb állagú fehér csapadék;	16. csinos hölgy – (paraszi) közösség fonalak összefűzésével <kelemet> készít;
6. a népvándorlás korából ismert népesség tagjának tréfásan nevezett gyomra – keleti kereskedőutcából való fejfedő kelmedarab;	17. többszínű (éjjeli) mulatóhely – lecsüngő füzérvirágzatokat tároló hely;
7. jóindulatú hölgy – vizes útburkolat;	18. vidám vízi szörnyeteg sok fejjel – cseppfolyós állagú, úszóhártyás halevő emlős;
8. kandúr nője – közép-amerikai nép butácska tagja;	19. kisebbedő hámréteg – valamibe ütköző madárorr;
9. fülledő, erjedő növényrész – madarak repülő kettőse;	20. írószerraktár – házaspárt alkotó, rövid ormányú trópusi emlősök.
10. becézett Ferenc fehér itala – becézett Teréz nyakán található;	
11. meztelen skandináv személy – oktalan, meggon-dolatlan lengyel úr;	

III. Ördögi férfi, angyali lány

Jókai műveiben gyakran találkozunk szélsőséges jellemű figurákkal. A mostani 7×7-es rejtvényben is ilyenek szerepelnek. Aki helyesen tölti ki a négyzetrácsot, az a bal felső sarokból a jobb alsóig tartó átlóban egy gonosz férfi családnevét, a sorok megfelelő átrendezése után pedig a jobb felső saroktól a bal alsóig tartóban egy jószágos lány keresztnévét olvashatja; ők ugyanakkor a regénynek a szereplői. A négyzetrácsba illő szavakért 1-1, tehát együtt 7 pont jár, az átlókba kerülő nevek pedig szintén 7-7 pontot érnek. Ráadásul (3 pontért) a regény címét is kérjük. Ebben a feladatban tehát összesen 24 pontot lehet szerezni.

1. Tetszetős, szép, ízléses, elegáns
2. Oktatás
3. Egy épület vagy építmény alja, talapzata
4. Nagy, tágas, magas, levegős, gyakran oszlopos helyiség
5. Az Athénból száműzött Daidalosz fia
6. Az USA 48. tagállama
7. A világ legkisebb madara

IV. Szójátékos csattanó

Olvasóinknak elég a Járgányok piacán című keresztrejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke: 25 pont.

A négy feladványban tehát összesen 90 pontot lehet szerezni. A nyereménysorsolásba azok kerülnek be, akiknek sikerült legalább 80 pontot gyűjteniük. A megfejtéseket a rovat szerkesztőjének ímélcímére (horvath.laszlo@nytud.hu) várjuk. (A cím alakja tehát rövidült!) A beküldési határidő: 2025. november 1. Eredményes fejtörést, sikeres megfejtéseket kívánnak a rovat szerzői: Horváth László (II.), Schmidt János (IV.), Varga István (I., III.)

Beszámoló a magyar nyelvű jogi terminológiai képzésről a Vajdaságban

Beretka Katinka

A Dr. Lazar Vrkić Jogi és Üzleti Tanulmányok Kar (Újvidék, Szerbia), az EBESZ szerbiai missziójának támogatásával magyar nyelvű jogi terminológiai képzést szervezett 2025. április 4. és június 13. között, péntek délutánonként Újvidéken. A programra 50 résztvevő jelentkezett Vajdaság-szerte: 60%-uk okleveles jogász az igazságszolgáltatás, ügyvédség, tartományi és helyi önkormányzati közigazgatás, illetve magán-szektor legkülönbözőbb területeiről, de szép számban vettek részt magyar joghallgatók és szakfordítók is. A 20 órás képzés ideje alatt a résztvevők valamennyi főbb jogterület magyar jogi terminológiájával megismerkedtek (alkotmány-, közigazgatás-, büntető- és polgári jog, polgári perrendtartás, szabálysértések), valamint

országspecifikus kontextusban foglalkoztak a jogi szövegekre jellemző fordítási technikákkal. A képzés célja az volt, hogy felkészítse a résztvevőket a magyar, illetve kétnyelvű beadványok, döntések, magánokiratok és egyéb dokumentumok összeállítására (kevésbé összetett jogi ügyekben), a fordítási hibák felismerésére, valamint hogy anyagot szolgáltatson új jogi szakkifejezések aktív használatához.

A jogi terminológia ismerete a hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelveken nemcsak a nemzetiségi nyelvi jogok mind hatékonyabb érvényesítését és az anyanyelv mind szélesebb körű használatát segíti elő, de a szerbiai törvények alapján egyben külön kritérium a bírók, ügyészek, közjegyzők megválasztása-

kor és egyes közhivatalnokok alkalmazásakor is. Szerbiában azonban jelenleg nincs intézményes magyar nyelvű jogász- és szakfordítóképzés; magyar szakterminológiai ismeretek elsősorban önszorgalomból, fakultatív szemináriumok keretében szerezhetők. A szocialista Jugoszláviában, az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán közel harminc évig működő magyar nyelvi lektorátus hagyományaira építve a jelen szakterminológiai képzés a magyar nyelvű jogi terminológia „életben tartásához” kíván hozzájárulni a Vajdaságban, egyben szakmai fórumot teremtve a magyarul (is) beszélő és praktizáló jogászok, illetve a magyar szakfordítók számára. ●

Az ASz ifjúsági tagozatának hírei

XXXII. Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor

2025. augusztus 4. és 11. között zajlott a XXXII. Országos Ifjúsági Anyanyelvi Tábor Széphalmon az Anyanyelvapolók Szövetsége Ifjúsági Tagozata szervezésében. Az egyhetes rendezvényre közel harminc diák

Fotó: Sztankovits Réka

gyűlt össze a Kárpát-medence minden tájáról. A tábor célja, hogy az iskolai szünet alatt segítse a diákok szabadidejének hasznos eltöltését, közösséggé formálódásukat, és felkeltse a tanulók érdeklődését a nyelvi kérdések, az anyanyelvi kultúra iránt. A tábor során nyelvészek, színművészek, kommunikációs és médiaszakemberek segítettek a táborozóknak felismerni anyanyelvünk sokszínűségét, amely eszköz, művészet és tudomány. (Márton Richárd)

XVII. Aranka György Ifjúsági Anyanyelvi Tábor

Az előző évek hagyományához híven a Georgius Aranka Társaság ifjúsági vezetősége 2025 júliusában ismét megszervezte a kalotaszegi Zsobokon a XVII. Aranka György Ifjúsági Anyanyelvi Tábor. Az esemény autentikus, népi környezetben nyújtott egyhetes programot mindazon középiskolások számára, akik érdeklődnek a magyar nyelv és kultúra ápolása és gazdagítása iránt, amit a tábor legfőbb irányelveként tartanak számon. Mindemellett hangsúlyos szerepet kap a szülőföldhöz való ragaszkodás, az erdélyi magyar identitás erősítése. A tábor programját is ezen irányelvek mentén dolgozta ki az ifjúsági vezetőség. (Petres Gergő, Georgius Aranka Társaság ifjúsági vezetőségi tag)

Fotó: Kádár Boglárka

Megújult külső, maradandó tartalom

Odaadással a nyelvért, a közösségért!
bemutatkozik az Anyanyelvapolók Szövetsége

Az Anyanyelvapolók Szövetségében ODAADÁSSAL dolgozunk, hogy megmutassuk a nyelv közösségformáló erejét, tudatosítsuk a nyelvi kérdések társadalmi jelentőségét.

A nyelvünk ápolása a hétköznapiakban tetten érhető folyamat, ami mindenkinek hasznos: nektek, nekem, neki, nekünk, nekik és neked is.

Legyél egy odaadó közösség tagja, várunk sorainkba!

#anyanyelvapolo

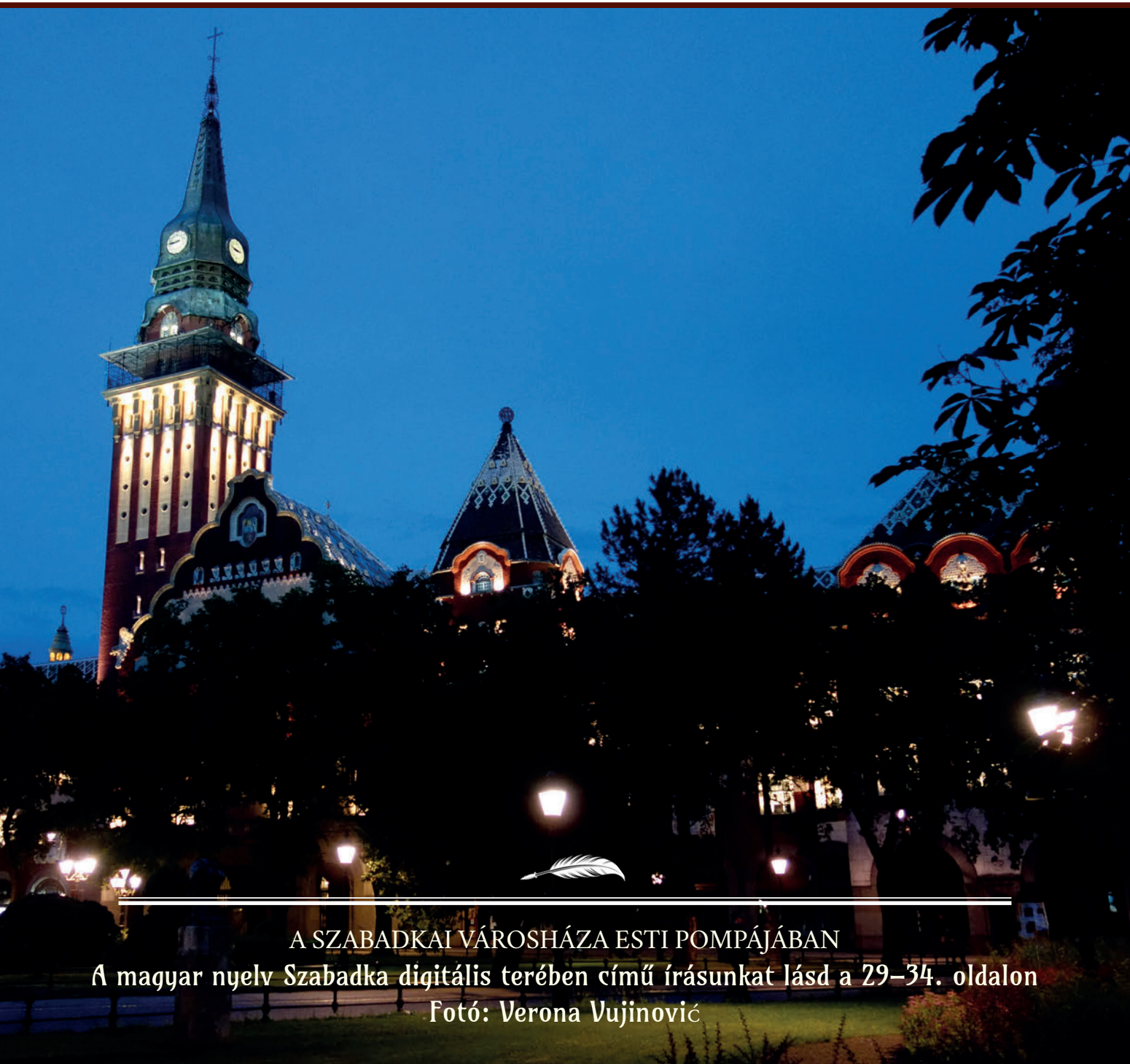
Fotó: Sztankovits Réka

Odaadással a nyelvért, a közösségért. Ezzel a címmel jelentette meg az Anyanyelvapolók Szövetsége legújabb prospektusát, amelynek elkészítésében az Ifjúsági Tagozat munkatársai is részt vettek. A kiadvány célja, hogy fiatalos köntösbe bújtatva mutassa be az Anyanyelvapolók Szövetsége munkájának jelentőségét és feladatainak legfőbb pilléreit: a szervezet tudományos tevékenységét, a közművelődés előmozdítását, az általános beszédkultúra javítását és az anyanyelvi nevelés támogatását. A kiadvány külsejében megújult, részletgazdag módon ábrázolja egyesületünk három évtizedes értékteremtő munkáját. (Márton Richárd)

Szövetségünk részletesebb híreit további képekkel megtalálják a <https://anyanyelvapolo.hu/anyanyelvapolok-szovetsege-hireink/> linkre kattintva.

ANYANYELVÁPOLÓK
SZÖVETSÉGE

A SZABADKAI VÁROSHÁZA ESTI POMPÁJÁBAN

A magyar nyelv Szabadka digitális terében című írásunkat lásd a 29–34. oldalon

Fotó: Verona Vujinović